พุทธวจน

หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

อินทรียสังวร

(ตามดู! ไม่ตามไป)

ลักษณะของผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย !
เมื่อภิกษุสำรวมระวัง ซึ่งอินทรีย์คือตาอยู่
จิตย่อมไม่เกลือกกลั้ว ในรูปทั้งหลายอันเป็นวิสัยแห่งการรู้สึกด้วยตา
เมื่อภิกษุนั้น ไม่มีจิตเกลือกกลั้วแล้ว ปราโมทย์ย่อมเกิด
เมื่อปราโมทย์แล้ว ปีติย่อมเกิด
เมื่อใจมีปีติ ปัสสัทธิย่อมมี
เมื่อมีปัสสัทธิ ภิกษุนั้น ย่อมอยู่เป็นสุข
เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น
เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏ
เพราะธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏ ภิกษุนั้น
ย่อมถึงซึ่งการถูกนับว่าเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาทโดยแท้.
(ในกรณีแห่งอินทรีย์ คือ หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็มีนัยยะอย่างเดียวกัน)

ภิกษุทั้งหลาย !
อย่างนี้แล ภิกษุเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท.
(ในกรณีของผู้มีปกติอยู่ด้วยความประมาท ได้ตรัสไว้โดยมีนัยยะตรงกันข้าม)

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๙๗/๑๔๓-๔.

พุทธวจน

อินทรียสังวร

(ตามดู ! ไม่ตามไป...)

อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศ

อานนท์ ! อารมณ์อันเป็นที่ชอบใจ–ไม่เป็นที่ชอบใจ
เป็นที่ชอบใจและไม่เป็นที่ชอบใจ อันบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น
ย่อมดับไปเร็วเหมือนการกระพริบตาของคน อุเบกขายังคงดำรงอยู่.
อานนท์ ! นี้แล เราเรียกว่า อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย...

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๔๑/๘๕๖.

กว่า ๖๐ พระสูตร

แห่งความสอดรับกันในคำตถาคต

พุทธวจน-หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ฉบับ

๘

อินทรียสังวร

(ตามดู! ไม่ตามไป)

พุทธวจนสถาบัน

ร่วมกันมุ่งมั่นศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่คำของตถาคต

พุทธวจน

ฉบับ ๘ **อินทรียสังวร** **(ตามดู ! ไม่ตามไป...)**

เปิดธรรมที่ถูกปิด

สืบค้นและรวบรวมโดย

พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล (วัดนาป่าพง)

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชน
เป็นธรรมทาน

พุทธวจนภิกขุคึกฤทธิ์มูลนิธิ
โทร. ๐๙ ๒๕๒๖ ๑๒๓๖

ตัวแทนคณะศิษย์วัดนาป่าพง
คุณสหัทญา คุ้มชนะ โทร. ๐๙ ๒๕๒๖ ๑๒๓๖

มูลนิธิพุทธโฆษณ์
โทร. ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๕

จัดทำโดย
มูลนิธิพุทธโฆษณ์

มูลนิธิพุทธโฆษณ์ เลขที่ ๒๙/๓ หมู่ที่ ๗ ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๕๐
โทรศัพท์ /โทรสาร ๐ ๒๕๔๙ ๒๑๗๕ เว็บไซต์ : www.buddhakos.org

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๕

เรื่อง ขออนุญาตรวบรวมงานจากหนังสือชุดจากพระโอษฐ์ ทั้ง ๕ เล่ม

เรียน คุณเมตตา พานิช
ประธานคณะกรรมการธรรมทานมูลนิธิ

เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและปฏิบัติของพุทธบริษัท มูลนิธิพุทธโฆษณ์ประสงค์จะขออนุญาตรวบรวมและใช้เนื้อหารวมทั้งสำนวนการแปลพุทธวจนในหนังสือ ชุดจากพระโอษฐ์ ทั้ง ๕ เล่ม ซึ่งแปลและร้อยกรองโดยท่านพุทธทาสภิกขุในนามกองตำราคณะธรรมทาน คือ

๑. พุทธประวัติจากพระโอษฐ์
๒. ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์
๓. อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคต้น
๔. อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย
๕. ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอษฐ์

ซึ่งมูลนิธิพุทธโฆษณ์ได้นำมาจำแนกจัดกลุ่มหมวดธรรมเป็นหนังสือชื่อ "พุทธวจน อินทรียสังวร" เพื่อประโยชน์แก่พุทธบริษัท โดยจัดพิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมทาน

อนึ่ง มูลนิธิพุทธโฆษณ์จักขอมอบหนังสือที่ขอจัดพิมพ์นี้แก่ธรรมทานมูลนิธิจำนวน ๑๐๐ เล่ม

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

อนุญาตให้จัดทำและพิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมทานได้

(นายเมตตา พานิช)
กองตำราคณะธรรมทาน ไชยา

ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ฯ

มูลนิธิพุทธโฆษณ์

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(นายทวีศักดิ์ หิรัญรักษ์)
ประธานมูลนิธิพุทธโฆษณ์

คำอนุโมทนา

ขออนุโมทนา กับคณะผู้จัดทำ หนังสือพุทธวจน ฉบับ อินทรียสังวร (ตามดู ! ไม่ตามไป) ในเจตนาอันเป็นกุศล ที่มีความตั้งใจเผยแผ่คำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง ทั้งหมดที่ท่านตรัสรู้ ในหลายแง่มุมที่เกี่ยวกับการใช้ชีวิต วิธีแก้ทุกข์ ฯลฯ ตามหลักพุทธวจนง่าย ๆ เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาและนำมาปฏิบัติ เพื่อให้ถึงความพ้นทุกข์ด้วยเหตุอันดีนี้ ขอจงเป็นพลวปัจจัย ให้ผู้มีส่วนร่วมในการทำหนังสือเล่มนี้และผู้ที่ได้อ่าน ได้ศึกษา พึงเกิดปัญญาได้ดวงตาเห็นธรรม พ้นทุกข์ในชาตินี้เทอญ

ขออนุโมทนา
ภิกขุคึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล

อักษรย่อ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องอักษรย่อ
ที่ใช้หมายแทนชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่โดยมาก

มหาวิ. วิ.	มหาวิภังค์	วินัยปิฎก.
ภิกฺขุนี. วิ.	ภิกขุนีวิภังค์	วินัยปิฎก.
มหา. วิ.	มหาวรรค	วินัยปิฎก.
จุลฺล. วิ.	จุลวรรค	วินัยปิฎก.
ปริวาร. วิ.	ปริวารวรรค	วินัยปิฎก.
สี. ที.	สีลขันธวรรค	ทีฆนิกาย.
มหา. ที.	มหาวรรค	ทีฆนิกาย.
ปา. ที.	ปาฏิกวรรค	ทีฆนิกาย.
มู. ม.	มูลปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
ม. ม.	มัชฌิมปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
อุปริ. ม.	อุปริปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
สคาถ. สํ.	สคาถวรรค	สังยุตตนิกาย.
นิทาน. สํ.	นิทานวรรค	สังยุตตนิกาย.
ขนฺธ. สํ.	ขันธวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
สฬา. สํ.	สฬายตนวรรค	สังยุตตนิกาย.
มหาวาร. สํ.	มหาวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
เอก. อํ.	เอกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทุก. อํ.	ทุกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ติก. อํ.	ติกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
จตุกฺก. อํ.	จตุกกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.

ปญฺจก. อํ.	ปัญจกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ฉกฺก. อํ.	ฉักกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
สตฺตก. อํ.	สัตตกนิบาต	อังคุตตรนิกาย
อฏฺฐก. อํ.	อัฏฐกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
นวก. อํ.	นวกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทสก. อํ.	ทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
เอกาทสก. อํ.	เอกาทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ขุ. ขุ.	ขุททกปาฐะ	ขุททกนิกาย.
ธ. ขุ.	ธรรมบท	ขุททกนิกาย.
อุ. ขุ.	อุทาน	ขุททกนิกาย.
อิติวุ. ขุ.	อิติวุตตกะ	ขุททกนิกาย.
สุตฺต. ขุ.	สุตตนิบาต	ขุททกนิกาย.
วิมาน. ขุ.	วิมานวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เปต. ขุ.	เปตวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เถร. ขุ.	เถรคาถา	ขุททกนิกาย.
เถรี. ขุ.	เถรีคาถา	ขุททกนิกาย.
ชา. ขุ.	ชาดก	ขุททกนิกาย.
มหานิ. ขุ.	มหานิทเทส	ขุททกนิกาย.
จูฬนิ. ขุ.	จูฬนิทเทส	ขุททกนิกาย.
ปฏิสมฺ. ขุ.	ปฏิสัมภิทามรรค	ขุททกนิกาย.
อปท. ขุ.	อปทาน	ขุททกนิกาย.
พุทฺธว. ขุ.	พุทธวงส์	ขุททกนิกาย.
จริยา. ขุ.	จริยาปิฎก	ขุททกนิกาย

ตัวอย่าง : ๑๔/๑๗๑/๒๔๕ ให้อ่านว่า
ไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๔ หน้า ๑๗๑ ข้อที่ ๒๔๕

ลำดับเนื้อหา

สารบัญ

บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์ที่สื่อสารกันด้วยระบบภาษาที่ซับซ้อน ทั้งโครงสร้างและความหมาย วจีสังขาร ที่มนุษย์ปรุงแต่งขึ้นนั้น มีความวิจิตรเทียบเท่าดุจความละเอียดของจิต ทั้งนี้ เพราะจิตเป็นตัวสร้างการหมายรู้ต่าง ๆ (จิต เป็นเหตุในการเกิดของนามรูป และนามรูปซึ่งจิตสร้างขึ้นนั้น เป็นเหตุในการดำรงอยู่ได้ของจิต)

ถ้อยคำหนึ่ง ๆ ในภาษาหนึ่ง ๆ เมื่อนำไปวางไว้ในบริบทต่าง ๆ กัน ก็มีความหมายต่างกัน ยิ่งไปกว่านั้น ถ้อยคำหนึ่ง ๆ ในบริบทเดียวกัน สามารถถูกเข้าใจต่างกันในความหมายได้ ขึ้นอยู่กับการหมายรู้เฉพาะของจิตผู้รับสาร ซึ่งก็มีอนุสัยในการปรุงแต่งแตกต่างกันไป ความหยาบละเอียดในอารมณ์ อันมีประมาณต่าง ๆ แปรผันไปตามการหมายรู้นั้น ๆ

การสื่อความให้เข้าใจตรงกัน จึงไม่ใช่เรื่องง่าย แม้เรื่องราวในระดับชีวิตประจำวัน แม้ในระหว่างบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เช่น ในครอบครัวเดียวกันก็ตาม การผิดใจกันที่มีเหตุมาจากการสื่อความหมายที่ไม่ตรง ก็มีให้เห็นเป็นเรื่องปกติ

กับกรณีของปรากฏการณ์ทางจิต ซึ่งมีมิติละเอียดปราณีตที่สุดในระบบสังขตธรรม ใครเล่าจะมีความสามารถในการบัญญัติระบบคำพูดที่ใช้ถ่ายทอดบอกสอนเรื่องจิตนี้ ให้ออกมาได้เป็นหลักมาตรฐานเดียว และใช้สื่อเข้าใจตรงกันได้ โดยไม่จำกัดกาลเวลา

"ดูกายดูใจ" "ดูจิต" "ตามดูตามรู้"

ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า วลีข้างต้นนั้น ถูกใช้พูดกันทั่วไปเป็นปกติในหมู่นักภาวนา ปกติจนเรียกได้ว่า เป็นหนึ่งในสิ่งที่ถูกมองข้ามเพิกเฉย (take for granted) ไป ราวกับว่า ใคร ๆ ก็รู้กันหมดแล้ว เหมือนคำที่ใช้กันเป็นประจำ เช่น กินข้าว อาบน้ำ ฯ

หากพิจารณาให้ดี จะพบจุดสังเกต ๒ ข้อ

๑. เมื่อถูกถามลงไปในขั้นตอนโดยละเอียด ว่าอะไรอย่างไร เกี่ยวกับ ดูกายดูใจ ดูจิต ฯ คำตอบที่ได้ มีความหลากหลายแตกต่างกันไป แต่มีสิ่งที่เหมือนกันอย่างหนึ่งคือ ต่างก็อ้างว่า มาจากมหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งเป็นทางเอก เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า

๒. ในแง่ของความแตกต่างดังกล่าวนั้น ส่วนมากมักจะบอกกันว่า เป็นเรื่องธรรมดา "แล้วแต่จริต" จะปฏิบัติกันอย่างไร สุดท้ายแล้วก็ "ไปถึงที่หมายเดียวกัน"

เมื่อมาใคร่ครวญดูแล้ว จะพบความแปลกประหลาดซ้อนทับอีกชั้นหนึ่ง คือ ทั้ง ๒ ข้อนั้น เป็นสิ่งที่ถูก take for granted อีกเช่นกัน เสมือนเป็นเรื่องที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า การปฏิบัติที่แตกต่างกันนั้นเป็นเรื่องธรรมดา "แล้วแต่จริต" และ "ไปถึงที่หมายเดียวกัน" โดยละเลยการทำความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจน ว่าอะไรอย่างไรในความแตกต่างนั้น

เหตุการณ์ทั้ง ๒ นี้ จะไม่มีทางเกิดขึ้นกับอริยสาวก ผู้ประกอบพร้อมด้วยโสตาปัตติยังคะ ๔

ผู้ถึงซึ่งศรัทธาอย่างไม่หวั่นไหว ในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ เป็นอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ถึงการนับว่าเป็นคนของพระพุทธเจ้าโดยไม่มีข้อสงสัยแล้ว ย่อมที่จะรู้ด้วย อสาธารณญาณ โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกจากใครอื่นว่า ธรรมะที่ถูกบัญญัติโดยพระพุทธเจ้านั้น จะมีคุณลักษณะคล้องเกลียวเชื่อมโยงเป็นหนึ่ง

“ภิกษุทั้งหลาย ! นับแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาโพธิญาณ
จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ
ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พร่ำสอน แสดงออกซึ่งถ้อยคำใด
ถ้อยคำเหล่านั้น ทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย”

–บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓.

ก่อนพุทธปรินิพพาน ทรงรับสั่งไว้กับพระอานนท์เถระว่า ความสอดคล้องเข้ากันเป็นหนึ่งนี้ ให้ใช้เป็นหลักมาตรฐานในการตรวจสอบว่าอะไรใช่ หรือไม่ใช่พระธรรมวินัย (มหาปเทส ๔) ยิ่งไปกว่านั้น ทรงระบุไว้ด้วยว่า หากรู้แล้วว่าไม่ใช่พระธรรมวินัย ให้เราละทิ้งสิ่งนั้นไปเสีย

ความสามารถในการใช้บทพยัญชนะที่มีอรรถะ (ความหมาย) สอดคล้องกันเป็นหนึ่งเดียวนี้ เป็นพุทธวิสัย มิใช่สาวกวิสัย ทั้งนี้ เพราะเหตุคือความต่างระดับชั้นกันของบารมีที่สร้างสมมา พระตถาคต สร้างบารมีมาในระดับพุทธภูมิ เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระสาวก สร้างบารมีในระดับสาวกภูมิ เพื่อให้ได้มาซึ่งโอกาสในการเป็นสาวกในธรรมวินัยนี้ ที่มาที่ไปของคำว่า ดูจิต หรือ ตามดูตามรู้ฯ ไม่ใช่เรื่องลึกลับซับซ้อนที่จะสืบค้นตัวสูตรที่เป็นพุทธวจน เพื่อใช้ตรวจสอบเทียบเคียงตามหลักมหาปเทส ก็มีอยู่

ใช่หรือไม่ว่า ปัญหาที่แท้จริงทั้งกับในกรณีนี้ และอื่น ๆทำนองเดียวกันนี้ คือ ความขี้เกียจ ความมักง่ายของชาวพุทธนั่นเอง ที่ไม่อยากเข้าไปลงทุนลงแรงศึกษาสืบค้นพุทธวจน แล้วไปคาดหวังลม ๆ แล้ง ๆ ว่า น่าจะมีใครสักคนหนึ่งหรือสองคน ที่มีความสามารถพิเศษคิดค้นย่นย่อหลักธรรมที่พระตถาคตบัญญัติไว้เป็นสวากขาโตแล้วนั้น ให้ง่ายสั้นลงกว่าได้

การเชื่อเช่นนี้ เป็นลักษณะความเชื่อของปุถุชนผู้มิได้สดับ–มิได้เห็นพระอริยเจ้า–ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า–ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยเจ้า จึงไม่ทราบว่าพระสาวกมีภูมิธรรมจำกัดอยู่เพียงแค่เป็นผู้เดินตามมรรคที่พระตถาคตบัญญัติไว้เท่านั้น (มคฺคานุคา จ ภิกฺขเว เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา)

ผู้ที่สร้างบารมีมาในระดับสาวกภูมิ ไม่มีความสามารถในการคิดสร้างมรรคขึ้นเองไม่เว้นแม้แต่ พระอรหันต์ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา (ปญฺญาวิมุตฺเตน ภิกฺขุนาติ) ก็ตาม

พระพุทธเจ้า (อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ) ในฐานะพระศาสดานั้น มีคุณสมบัติเหนือไปกว่า คือ ทรงเป็นผู้รู้มรรค (มคฺคญฺญู) รู้แจ้งในมรรค (มคฺควิทู) และเป็นผู้ฉลาดในมรรค (มคฺคโกวิโท)

พระพุทธองค์จึงทรงรับสั่งป้องกันไว้ล่วงหน้าแล้วว่า สูตรใด ๆ ก็ตามที่แต่งขึ้นใหม่ในภายหลัง แม้จะมีความสละสลวยวิจิตร เป็นของนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก ให้เราไม่สำคัญตนว่าเป็นสิ่งที่ควรเล่าเรียนศึกษา ในทางกลับกัน คำกล่าวของตถาคต อันมีความหมายลึกซึ้งนั้น ให้เราสำคัญตนว่าเป็นสิ่งที่ควรเล่าเรียนศึกษา และให้พากันเล่าเรียนศึกษาคำของตถาคตนั้น แล้วให้ไต่ถามทวนถามกันและกันในเรื่องนั้น ๆ ว่าพระพุทธเจ้าทรงกล่าวเรื่องนี้ไว้อย่างไร

ข้างต้นนี้ คือวิธีการเปิดธรรมที่ถูกปิดด้วยพุทธวจน และชาวพุทธที่มีการศึกษาในลักษณะนี้ (ปฏิปุจฺฉาวินีตา ปริสา โน อุกฺกาจิตวินีตา) พระพุทธองค์ทรงเรียกว่าเป็นพุทธบริษัทอันเลิศ

ในมหาสติปัฏฐานสูตรนั้น แบ่งฐานที่ตั้งแห่งสติออกเป็น ๔ ฐาน คือ กาย เวทนา จิต ธรรม โดยแต่ละฐาน มีรายละเอียดระบุชัดเจนว่าปฏิบัติอย่างไร ขอบเขตแค่ไหน และจบลงอย่างไร

ผู้ที่ศึกษาพุทธวจนโดยละเอียดรอบคอบ ย่อมที่จะเข้าใจแง่มุมต่าง ๆ โดยลึกซึ้งครบถ้วน และย่อมที่จะรู้ได้ว่า ความแตกต่างในมรรควิธี มีได้ แต่ไม่ใช่มีโดยสะเปะสะปะไร้เงื่อนไขขอบเขต

หากแต่มีได้ หลากหลายได้ ภายใต้พุทธบัญญัติซึ่งมีลักษณะเชื่อมโยงสอดคล้องเป็นหนึ่ง ผลอานิสงส์มุ่งหมายในที่สุด ก็สามารถเข้าถึงได้ ด้วยวิธีอันหลากหลายภายใต้ความเป็นหนึ่งนี้

ในวาระนี้ จะขอยกหมวดของ จิตตานุปัสสนา คือการตามเห็นในกรณีของจิต ขึ้นเป็นตัวอย่าง

ปัจจุบัน มีผู้ที่ดูจิต หรือดูอาการของจิต โดยใช้คำอธิบายสภาวะของจิตซึ่งบัญญัติขึ้นใหม่เอง แล้วหลงเข้าใจไปว่า การฝึกตามดูตามรู้สภาวะนั้น ๆ ไปเรื่อย ๆ คือการเจริญสติ คือการดูจิต หากพิจารณาโดยแยบคายแล้ว คำเรียกอาการของจิต ที่คิดขึ้นใหม่เองทั้งหลายเหล่านั้น เป็นเพียงการตั้งชื่อเรียกอารมณ์อันมีประมาณต่าง ๆ และการตามเห็นสภาวะนั้น ๆ ไปเรื่อย ๆ ก็คือการฝึกผูกจิตติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน (ฝึกจิตให้มีสัญโญคะ)

จะด้วยเหตุอย่างไรก็ตามแต่ ระบบคำเรียกที่ต่างกันตรงนี้ อาจดูเหมือนเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่หากเทียบในระดับความละเอียดของจิตแล้ว องศาที่เบี่ยงเพียงเล็กน้อย ณ จุดตรงนี้ สามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่สุดในการปฏิบัติ คืออานิสงส์มุ่งหมาย ที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

นัยยะหนึ่ง ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้เราตามเห็นจิต (จิตฺตานุปสฺสนา) แท้จริงแล้วก็เพื่อให้เห็นเหตุเกิดและเสื่อมไป โดยอาศัยการตามเห็น “อาการของจิต” เพียงแค่ ๘ คู่อาการเท่านั้น

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้มีปกติพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ นั้นเป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้

(๑) รู้ชัดซึ่งจิตอันมีราคะ ว่า "จิตมีราคะ"
(๒) รู้ชัดซึ่งจิตอันปราศจากราคะ ว่า "จิตปราศจากราคะ"
(๓) รู้ชัดซึ่งจิตอันมีโทสะ ว่า "จิตมีโทสะ"
(๔) รู้ชัดซึ่งจิตอันปราศจากโทสะ ว่า "จิตปราศจากโทสะ"
(๕) รู้ชัดซึ่งจิตอันมีโมหะ ว่า "จิตมีโมหะ"
(๖) รู้ชัดซึ่งจิตอันปราศจากโมหะ ว่า "จิตปราศจากโมหะ"
(๗) รู้ชัดซึ่งจิตอันหดหู่ ว่า "จิตหดหู่"
(๘) รู้ชัดซึ่งจิตอันฟุ้งซ่าน ว่า "จิตฟุ้งซ่าน"
(๙) รู้ชัดซึ่งจิตอันถึงความเป็นจิตใหญ่ ว่า "จิตถึงแล้วซึ่งความเป็นจิตใหญ่"
(๑๐) รู้ชัดซึ่งจิตอันไม่ถึงความเป็นจิตใหญ่ ว่า "จิตไม่ถึงแล้วซึ่งความเป็นจิตใหญ่"
(๑๑) รู้ชัดซึ่งจิตอันยังมีจิตอื่นยิ่งกว่า ว่า "จิตยังมีจิตอื่นยิ่งกว่า"
(๑๒) รู้ชัดซึ่งจิตอันไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ว่า "จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า"
(๑๓) รู้ชัดซึ่งจิตอันตั้งมั่น ว่า "จิตตั้งมั่น"
(๑๔) รู้ชัดซึ่งจิตอันไม่ตั้งมั่น ว่า "จิตไม่ตั้งมั่น"
(๑๕) รู้ชัดซึ่งจิตอันหลุดพ้นแล้ว ว่า "จิตหลุดพ้นแล้ว"
(๑๖) รู้ชัดซึ่งจิตอันยังไม่หลุดพ้น ว่า "จิตยังไม่หลุดพ้น"

ด้วยอาการอย่างนี้แล ที่ภิกษุเป็นผู้มีปกติพิจารณาเห็นจิตในจิต (จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ) อันเป็นภายในอยู่บ้าง, ในจิตอันเป็นภายนอกอยู่บ้าง, ในจิตทั้งภายในและภายนอกอยู่บ้าง;

และเป็นผู้มีปกติพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุ เกิดขึ้นในจิตอยู่บ้าง,
เห็นธรรมเป็นเหตุเสื่อมไปในจิตอยู่บ้าง,
เห็นธรรมเป็นเหตุทั้งเกิดขึ้นและเสื่อมไปในจิตอยู่บ้าง;

ก็แหละสติ (คือความระลึก) ว่า "จิตมีอยู่" ดังนี้ ของเธอนั้น
เป็นสติที่เธอดำรงไว้เพียงเพื่อความรู้ เพียงเพื่อความอาศัยระลึก.

ที่แท้เธอเป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิอาศัยไม่ได้ และเธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลกนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีปกติตามเห็นจิตในจิตอยู่ แม้ด้วยอาการอย่างนี้.

–บาลี มหาสติปัฏฐานสูตร มหาวาร. สํ. ๑๐/๓๓๑/๒๘๙.

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้ามิได้ให้เราฝึกตามดูตามรู้เรื่องราวในอารมณ์ไปเรื่อย ๆ และ การตามดูตามรู้ซึ่งจิต (จิตฺตานุปสฺสนา) จะต้องเป็นไปภายใต้ ๘ คู่อาการนี้เท่านั้น

สมมุติสถานการณ์ตัวอย่าง เช่น ในขณะที่เรากำลังโกรธอยู่

ในกรณีนี้ หน้าที่ของเรา ที่ต้องทำให้ได้ คือ "รู้ชัดซึ่งจิตอันมีโทสะ ว่า จิตมีโทสะ" ไม่ใช่ไปตามดูตามรู้โทสะ (หรือ รู้ในอารมณ์ที่จิตผูกติดอยู่) ในจิตอันมีโทสะขณะนั้น

ปัญหามีอยู่ว่าโดยธรรมชาติของจิตมันรู้ได้อารมณ์เดียวในเวลาเดียว(oneatatime) ในขณะที่เรากำลังโกรธอยู่นั้น เราจึงต้องละความเพลินในอารมณ์ที่ทำให้เราโกรธเสียก่อน ไม่เช่นนั้น เราจะไม่มีทาง "รู้ชัดซึ่งจิตอันมีโทสะ ว่า จิตมีโทสะ" ได้เลย

มีผัสสะ ➞ จิตรับรู้อารมณ์ ➞ มีสติ ➞ ละความเพลิน ➞ รู้ชัดซึ่งจิต

ในระหว่างขั้นตอนข้างต้น ถ้าเราสามารถเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นหรือเสื่อมไปในจิตได้ การเห็นตรงนี้ เรียกว่า วิปัสสนา ซึ่งเป็นจุดประสงค์ของการเจริญสติปัฏฐานทั้งสี่ โปรดสังเกต สติปัฏฐานสี่ ทุกหมวด จบลงด้วยการเห็นธรรมอันเป็นเหตุเกิดขึ้นและเสื่อมไป ขั้นตอนของสติที่เข้าไปตั้งอาศัยในฐานทั้งสี่ เป็นเพียงบันไดขั้นหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่จุดหมาย

เมื่อผัสสะถูกต้องแล้ว หากเราหลงเพลิน "รู้สึก" ตามไปเรื่อย ๆ นี่คือ อนุสัย (ตามนอน) หากละความเพลินในอารมณ์แล้วมาเห็นจิตโดยอาการ ๘ คู่ข้างต้นนี่คืออนุปัสสนา (ตามเห็น) และถ้ามีการเห็นแจ้งในธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นและเหตุเสื่อมไปในจิต นี่คือ วิปัสสนา (เห็นแจ้ง)

ถ้าหากว่า เราไม่สามารถรู้ชัดซึ่งจิตโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๘ คู่ข้างต้นได้ ให้ดึงสติกลับมารู้ที่ฐานคือกาย เช่น อิริยาบถ หรือ ลมหายใจ พลิกกลับเป็นกายานุปัสสนา อย่ามักง่ายไปคิดคำขึ้นใหม่ เพื่อมาเรียกอารมณ์ที่จิตหลงอยู่ในขณะนั้น เพราะนั่นคือจุดเริ่มของการเบี่ยงออกนอกมรรควิธี (ไปใช้คำอธิบายอาการของจิตที่นอกแนวจากพุทธบัญญัติ เป็นผลให้หลงเข้าใจได้ว่า กำลังดูจิต ทั้ง ๆ ที่กำลังเพลินอยู่ในอารมณ์ ขาดสติ แต่หลงว่ามีสติ)

นี้ เป็นเพียงตัวอย่างของการตามเห็นในกรณีจิตตานุปัสสนา คือ ใช้จิตเป็นฐานที่ตั้งของสติ ในกรณีของ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา ธรรมานุปัสสนา พึงศึกษาในลักษณะเดียวกัน คือปฏิบัติตามพุทธวจนในกรณีนั้น ๆ ให้ถูกต้องครบถ้วน ทั้งโดยอรรถะ และโดยพยัญชนะ

พระพุทธเจ้ามองเห็นธรรมชาติในจิตของหมู่สัตว์ในแบบของผู้ที่สร้างบารมีมาเพื่อบอกสอน การบัญญัติมรรควิธี จึงเป็นพุทธวิสัย หน้าที่ของเราในฐานะพุทธสาวกมีเพียงอย่างเดียว คือ ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติโดยระมัดระวังอย่างที่สุด (มคฺคานุคา จ ภิกฺขเว เอตรหิ สาวกา ฯ)

เมื่อเข้าใจความหมายของการตามเห็น (อนุปสฺสนา) และการเห็นแจ้ง (วิปสฺสนา) แล้ว ทีนี้ จะมีวิธีอย่างไร ที่จะทำให้อัตราส่วน Ratio ของ วิปัสสนา ต่อ อนุปัสสนา มีค่าสูงที่สุด (คือ เน้นการปฏิบัติที่ได้ประสิทธิภาพมากที่สุด เพื่อความลัดสั้นสู่มรรคผล)

ตัวแปรหลักที่เป็นกุญแจไขปัญหานี้ คือ สมาธิ

ตราบใดที่จิตยังซัดส่ายไป ๆมา ๆทั้งการอนุปัสสนาก็ดีและการวิปัสสนาก็ดีต่างก็ทำได้ยาก พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งว่า ให้เราเจริญสมาธิเพื่อให้ธรรมทั้งหลายปรากฏตามเป็นจริง

ภิกษุทั้งหลาย ! เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธิ.

ภิกษุมีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง.

ก็ภิกษุย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงอย่างไร ?

ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิดและความดับแห่งรูป
ความเกิดและความดับแห่งเวทนา
ความเกิดและความดับแห่งสัญญา
ความเกิดและความดับแห่งสังขาร
ความเกิดและความดับแห่งวิญญาณ.

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๗–๑๘/๒๗.

นอกจากนี้แล้ว พระพุทธองค์ยังทรงแนะนำเป็นกรณีพิเศษ สำหรับกรณีที่จิตตั้งมั่นยาก เช่น คนที่คิดมาก มีเรื่องให้วิตกกังวลมาก ย้ำคิดย้ำทำ คิดอยู่ตลอดเวลา หยุดคิดไม่ได้ หรือ คนที่เป็น hyperactive มีบุคลิกภาพทางจิตแบบ ADHD ซึ่งมีปัญหาในการอยู่นิ่ง ทรงแนะนำวิธีแก้ไขอาการเหล่านี้ โดยการเจริญทำให้มาก ซึ่งอานาปานสติสมาธิ

ภิกษุทั้งหลาย ! ความหวั่นไหวโยกโคลงแห่งกายก็ตาม ความหวั่นไหวโยกโคลงแห่งจิตก็ตาม ย่อมมีไม่ได้ เพราะการเจริญทำให้มากซึ่งอานาปานสติสมาธิ

–บาลี มหา. สํ. ๑๙/๔๐๐/๑๓๒๕.

เมื่อถึงตรงนี้ แม้จะไม่เอ่ยถึง เราก็คงจะเห็นได้ชัดแล้วว่า ความสงบแห่งจิต (สมถะ) นั้น จะต้องดำเนินไปควบคู่ และเกื้อหนุนกับระดับความสามารถในการเห็นแจ้ง (วิปัสสนา) ซึ่งพระพุทธองค์เองได้ตรัสเน้นย้ำในเรื่องนี้ไว้โดยตรงด้วย

ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมที่ควรกระทำให้เจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไรเล่า ? สมถะ และ วิปัสสนา เหล่านี้เรากล่าวว่า เป็นธรรมที่ควรกระทำให้เจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง.

–บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๓๓๔/๒๕๔.

ธรรมที่ควรกระทำให้เจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง มีสองอย่าง คือ ทั้งสมถะ และวิปัสสนา นั่นหมายความว่า ทั้งสมถะ และวิปัสสนา เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยปัญญาอันยิ่งในการได้มา ดังนั้น ใครก็ตามที่มีความสามารถในการทำจิตให้ตั่งมั้นได้ บุคคลนั้นมีปัญญาอันยิ่ง ใครก็ตามที่จิตตั้งมั่นแล้วสามารถเห็นแจ้งในธรรมอันเป็นเหตุ บุคคลนั้นมีปัญญาอันยิ่ง

สำหรับบางคนที่อาจจะเข้าใจความหมายได้ดีกว่า จากตัวอย่างอุปมาเปรียบเทียบ พระพุทธองค์ได้ทรงยกอุปมาเปรียบเทียบไว้ในฌานสูตร ว่าเหมือนกับการฝึกยิงธนู เมื่อพิจารณาแล้ว จะพบว่า มีตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะต้องปรับให้สมดุล เช่น ความนิ่งของกาย วิธีการจับธนู การเล็ง น้ำหนัก และจังหวะในการปล่อยลูกศร อุปมานี้ พอจะทำให้เราเห็นภาพได้ดี ในการเจริญสมถะวิปัสสนา ด้วยปัญญาอันยิ่ง ว่าการเห็นแจ้งในธรรมอันเป็นเหตุนั้น จะต้องอาศัยความสมดุลย์ต่างๆ อย่างไรบ้าง

หากจะพูดให้สั้นกระชับที่สุด การตามดูไม่ตามไปนี้ แท้จริงแล้ว คือ การไม่ตามไป เพราะเมื่อไม่ตาม (อารมณ์อันมีประมาณต่างๆ) ไป มันก็เหลือแค่การตามดูที่ถูกต้อง หลักการไม่ตามไปนี้ ก็คือ หลักการละนันทิ ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกันกับหลักอินทรียสังวร ภิกษุมิคชาละ ฟังธรรมเรื่องการละนันทิ แล้วหลีกจากหมู่ไปอยู่ผู้เดียวก็บรรลุอรหัตตผล ความเร็วในการละนันทิ ยังถูกใช้เป็นเครื่องวัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติจิตภาวนา (ดูความเชื่อมโยงได้ในเรื่อง อินทรียสังวร, การไม่ประมาท, อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศ)

หนังสือ “ตามดู ! ไม่ตามไป...” เล่มนี้ จัดทำขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชาวพุทธ โดยการคัดเลือกพุทธวจน ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญสติ เป็นจำนวนกว่า ๖๐ พระสูตร ซึ่งมีเนื้อหาสอดรับเชื่อมโยงคล้องเกลียวถึงกัน เพื่อให้เราได้ศึกษาให้เข้าใจถึงมรรควิธี ที่ถูกต้องทุกแง่มุม ในความหลากหลายภายใต้ความเป็นหนึ่ง จากพุทธบัญญัติโดยตรง

ขอให้บุญบารมีที่ได้สร้างมา ของชาวพุทธผู้ที่กำลังถือหนังสือเล่มนี้อยู่ จงเป็นเหตุปัจจัย ให้ท่านค้นพบคำตอบโดยแจ่มแจ้ง ในข้อสงสัยเรื่องการปฏิบัติที่ท่านอาจจะติดข้องอยู่ และสำหรับบางท่านที่เข้าใจคลาดเคลื่อน ปฏิบัติคลาดเคลื่อนไปบ้าง มาแต่ทีแรก ก็ขอให้ได้พบ ได้เข้าใจในสิ่งที่ถูก และนำไปใช้ขยับปรับเปลี่ยนให้ตรงทางได้โดยเร็ว สำหรับท่านที่ไม่เคยรู้อะไรมาก่อนเลย ก็ถือเป็นบุญกุศลที่ได้พบแผนที่ฉบับนี้แต่แรก

คณะผู้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ขอนอบน้อมสักการะ
ต่อ ตถาคต ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ
และ ภิกษุสาวกในธรรมวินัยนี้
ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล จนถึงยุคปัจจุบัน
ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการสืบทอดพุทธวจน
คือ ธรรม และวินัย ที่ทรงประกาศไว้ บริสุทธิ์บริบูรณ์ดีแล้ว

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

ผลเสียของการปล่อยจิต
ให้เพลินกับอารมณ์

ก่อให้เกิดอนุสัยทั้ง ๓ | ๐๑

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๑๖/๘๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย !
เพราะอาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย จึงเกิดจักขุวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัยหูด้วย เสียงทั้งหลายด้วย จึงเกิดโสตวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัยจมูกด้วย กลิ่นทั้งหลายด้วย จึงเกิดฆานวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัยลิ้นด้วย รสทั้งหลายด้วย จึงเกิดชิวหาวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัยกายด้วย โผฏฐัพพะทั้งหลายด้วย จึงเกิดกายวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัยใจด้วย ธรรมารมณ์ทั้งหลายด้วย จึงเกิดมโนวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย
จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขบ้าง.

บุคคลนั้น
เมื่อ **สุขเวทนา** ถูกต้องอยู่
ย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่
อนุสัยคือราคะ ย่อมตามนอนแก่บุคคลนั้น
(ตสฺส ราคานุสโย อนุเสติ)

เมื่อ **ทุกขเวทนา** ถูกต้องอยู่
เขาย่อมเศร้าโศก ย่อมระทมใจ ย่อมคร่ำครวญ
ย่อมตีอกร่ำไห้ ย่อมถึงความหลงใหลอยู่
อนุสัยคือปฏิฆะ ย่อมตามนอน (เพิ่มความเคยชินให้) แก่บุคคลนั้น.

เมื่อ **เวทนาอันไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข** ถูกต้องอยู่
เขาย่อมไม่รู้ตามเป็นจริง
ซึ่งสมุทยะ (เหตุเกิด) ของเวทนานั้นด้วย
ซึ่งอัตถังคมะ (ความดับไม่เหลือ) แห่งเวทนานั้นด้วย
ซึ่งอัสสาทะ (รสอร่อย) ของเวทนานั้นด้วย
ซึ่งอาทีนวะ (โทษ) ของเวทนานั้นด้วย
ซึ่งนิสสรณะ (อุบายเครื่องออกพ้นไป) ของเวทนานั้นด้วย
อนุสัยคืออวิชชา ย่อมตามนอน (เพิ่มความเคยชินให้) แก่บุคคลนั้น.

บุคคลนั้นหนอ
(สุขาย เวทนาย ราคานุสยํ อปฺปหาย)
ยังละราคานุสัย อันเกิดจากสุขเวทนาไม่ได้
(ทุกฺขาย เวทนาย ปฏิฆานุสยํ อปฺปฏิวิโนเทตฺวา)
ยังบรรเทาปฏิฆานุสัย อันเกิดจากทุกขเวทนาไม่ได้
(อทุกฺขมสุขาย เวทนาย อวิชฺชานุสยํ อสมูหนิตฺวา)
ยังถอนอวิชชานุสัย อันเกิดจากอทุกขมสุขเวทนาไม่ได้

(อวิชฺชํ อปฺปหาย วิชฺชํ อนุปฺปาเทตฺวา)

เมื่อยังละอวิชชาไม่ได้ และยังทำวิชชาให้เกิดขึ้นไม่ได้แล้ว

(ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทุกฺขสฺสนฺตกโร ภวิสฺสตีติ)

เขาจักทำที่สุดแห่งทุกข์ ในทิฏฐธรรม (รู้เห็นได้เลย) **นี้ได้ นั้น**

(เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ)

ข้อนี้ ไม่เป็นฐานะที่จักมีได้.

ไม่อาจที่จะหลุดพ้นไปจากทุกข์ | ๐๒

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๓๙/๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย !
ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **รูป**
ผู้นั้น เท่ากับเพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **เวทนา**
ผู้นั้น เท่ากับเพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **สัญญา**
ผู้นั้น เท่ากับเพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **สังขารทั้งหลาย**
ผู้นั้น เท่ากับเพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **วิญญาณ**
ผู้นั้น เท่ากับเพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์**

เรากล่าวว่า

“ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ในสิ่งที่เป็นทุกข์
ผู้นั้น ย่อมไม่หลุดพ้นไปได้จากทุกข์” ดังนี้.

เพลินอยู่กับอายตนะ เท่ากับ เพลินอยู่ในทุกข์

๐๓

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖/๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย !
ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **จักษุ**
ผู้นั้น เท่ากับ เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **โสตะ**
ผู้นั้น เท่ากับ เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **ฆานะ**
ผู้นั้น เท่ากับ เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **ชิวหา**
ผู้นั้น เท่ากับ เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **กายะ**
ผู้นั้น เท่ากับ เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน **มนะ**
ผู้นั้น เท่ากับ เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์**

เรากล่าวว่า
ผู้ใด เพลิดเพลินอยู่ ใน สิ่งที่เป็นทุกข์
ผู้นั้น ย่อมไม่หลุดพ้นไปได้จากทุกข์ ดังนี้.

(ในพระสูตรต่อไป ได้ตรัสถึงในกรณีแห่ง อายตนะภายนอก ๖ ซึ่งมีข้อความเหมือนในกรณีแห่งอายตนะภายใน ๖ ทุกประการ โดยลักษณะการตรัสตรงนี้ คือทรงตรัสแยกเป็นกรณี ๆ จนครบ ซึ่งผู้อ่านควรจะทำความเข้าใจแยกไปตามกรณีจนครบเช่นกัน การที่ละไว้ด้วย ... ก็เพื่อให้รู้ว่ามีข้อความสรุปที่เหมือนกัน)

ลักษณะของการอยู่อย่างมีตัณหาเป็นเพื่อน ๐๔

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๔๓-๔๔/๖๖-๖๗.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ
ภิกษุจึงชื่อว่า เป็นผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง พระเจ้าข้า ?”

มิคชาละ !
รูปทั้งหลายอันจะพึงเห็นได้ด้วยจักษุ
อันเป็นรูปที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก
เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่
เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดย้อมใจ มีอยู่.

ถ้าหากว่าภิกษุย่อมเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมา ซึ่งรูปนั้นไซร้
แก่ภิกษุผู้เพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมา ซึ่งรูปนั้นอยู่ นั่นแหละ
นันทิ (ความเพลิน) **ย่อมเกิดขึ้น**

เมื่อ **นันทิ** มีอยู่ **สาราคะ** (ความพอใจอย่างยิ่ง) ย่อมมี
เมื่อ **สาราคะ** มีอยู่ **สัญโญคะ** (ความผูกจิตติดกับอารมณ์) ย่อมมี

มิคชาละ !
ภิกษุผู้**ประกอบพร้อมแล้ว**
ด้วยการผูกจิตติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน
นั่นแล เราเรียกว่า **“ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง”**

(ในกรณีแห่งเสียงทั้งหลายอันจะพึงได้ยินด้วยหู
กลิ่นทั้งหลายอันจะพึงดมด้วยจมูก
รสทั้งหลายอันจะพึงลิ้มด้วยลิ้น
โผฏฐัพพะทั้งหลายอันจะพึงสัมผัสด้วยผิวกาย
และธรรมารมณ์ทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยใจ ก็ทรงตรัสอย่างเดียวกัน).

มิคชาละ !
ภิกษุผู้มีการอยู่ด้วยอาการอย่างนี้
แม้จะส้องเสพเสนาสนะอันเป็นป่าและป่าชัฏ
ซึ่งเงียบสงัด มีเสียงรบกวนน้อย มีเสียงกึกก้องครึกโครมน้อย
ปราศจากลมจากผิวกายคน เป็นที่ทำการลับของมนุษย์
เป็นที่สมควรแก่การหลีกเร้น เช่นนี้แล้ว ก็ตาม
ถึงกระนั้น ภิกษุนั้นเราก็ยังคงเรียกว่า
ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสองอยู่นั่นเอง.

ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ? ข้อนั้นเพราะเหตุว่า
ตัณหานั่นแล เป็นเพื่อนสองของภิกษุนั้น.
ตัณหานั้น อันภิกษุนั้น **ยังละไม่ได้แล้ว**
เพราะเหตุนั้น ภิกษุนั้นเราจึงเรียกว่า **"ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง"**
ดังนี้.

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล
ภิกษุจึงชื่อว่า เป็นผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว พระเจ้าข้า !"

มิคชาละ !
รูปทั้งหลายอันจะพึงเห็นได้ด้วยจักษุ
อันเป็นรูปที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก
เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่
เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดย้อมใจ มีอยู่.

ถ้าหากว่าภิกษุย่อมไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำสรรเสริญ ไม่สยบมัวเมา
ซึ่งรูปนั้นไซร้
แก่ภิกษุผู้ไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำสรรเสริญ ไม่สยบมัวเมา ซึ่งรูป
นั้น นั่นแหละ
นันทิ ย่อมดับ

เมื่อ นันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี
เมื่อ สาราคะ ไม่มีอยู่ สัญโญคะ ย่อมไม่มี

มิคชาละ !
ภิกษุผู้**ไม่ประกอบพร้อมแล้ว**
ด้วยการผูกจิตติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน
นั่นแล เราเรียกว่า **"ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว"**

(ในกรณีแห่งเสียงทั้งหลายอันจะพึงได้ยินด้วยหู
กลิ่นทั้งหลายอันจะพึงดมด้วยจมูก
รสทั้งหลายอันจะพึงลิ้มด้วยลิ้น
โผฏฐัพพะทั้งหลายอันจะพึงสัมผัสด้วยผิวกาย
และธรรมารมณ์ทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยใจ ก็ทรงตรัสอย่างเดียวกัน).

มิคชาละ !
ภิกษุผู้มีการอยู่ด้วยอาการอย่างนี้
แม้อยู่ในหมู่บ้าน อันเกลื่อนกล่นไปด้วยภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย
ด้วยพระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชาทั้งหลาย
ด้วยเดียรถีย์ สาวกของเดียรถีย์ทั้งหลาย ก็ตาม
ถึงกระนั้น ภิกษุนั้นเราก็เรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียวโดยแท้

ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ? ข้อนั้นเพราะเหตุว่า
ตัณหานั่นแล เป็นเพื่อนสองของภิกษุนั้น
ตัณหานั้น อันภิกษุนั้น **ละเสียได้แล้ว**
เพราะเหตุนั้น ภิกษุนั้นเราจึงเรียกว่า **"ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว"**
ดังนี้ แล.

ไม่อาจถึงซึ่ง ความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัย

๐๕

–บาลี มู. ม. ๑๒/๔๑๐/๓๘๔–๕.

ภิกษุทั้งหลาย !
คนเลี้ยงโคที่ประกอบด้วยความบกพร่อง ๑๑ อย่างเหล่านี้แล้ว
ไม่เหมาะที่จะเลี้ยงโคและทำฝูงโคให้เจริญได้.
ความบกพร่องนั้นคืออะไรกันเล่า ?
คือ คนเลี้ยงโคในกรณีนี้ ... เป็นผู้ไม่เขี่ยไข่ขาง เป็นผู้ไม่ปิดแผล ...

ภิกษุทั้งหลาย ! ฉันใดก็ฉันนั้น
ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์คุณ ๑๑ อย่างเหล่านี้แล้ว
ไม่ควรที่จะถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้.
องค์คุณนั้นคืออะไรกันเล่า ?
คือ ภิกษุในกรณีนี้ ... เป็นผู้ไม่เขี่ยไข่ขาง เป็นผู้ไม่ปิดแผล ...

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้ไม่เขี่ยไข่ขาง เป็นอย่างไรกันเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้
ไม่อดกลั้น (อธิวาเสติ) **ไม่ละ** (น ปชหติ)
ไม่บรรเทา (น วิโนเทติ) **ไม่ทำให้สิ้นสุด** (น พฺยนฺตีกโรติ)
ไม่ทำให้หมดสิ้น (น อนภาวงฺคเมติ)

ซึ่งความตรึกเกี่ยวด้วยกาม (กามวิตก) ที่เกิดขึ้นแล้ว
ซึ่งความตรึกเกี่ยวด้วยความมุ่งร้าย (พยาบาทวิตก) ที่เกิดขึ้นแล้ว
ซึ่งความตรึกเกี่ยวด้วยการเบียดเบียน (วิหิงสาวิตก) ที่เกิดขึ้นแล้ว
ซึ่งบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นแล้ว
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้ไม่เขี่ยไข่ขาง เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้ไม่ปิดแผล เป็นอย่างไรกันเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้
เห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก
ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ
แล้วก็มีจิตยึดถือเอา ทั้งโดยลักษณะที่เป็นการรวบถือทั้งหมด
(โดยนิมิต)
และ การถือเอาโดยการแยกเป็นส่วน ๆ (โดยอนุพยัญชนะ)

สิ่งอันเป็นอกุศล คือ อภิชฌาและโทมนัส
จะพึงไหลไปตามผู้ที่ไม่สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
เพราะการไม่สำรวมอินทรีย์ใด เป็นเหตุ
เธอไม่ปฏิบัติเพื่อปิดกั้น อินทรีย์เหล่านั้นไว้
เธอไม่รักษา และไม่สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้ไม่ปิดแผล เป็นอย่างนี้แล.
(ในที่นี้ ยกมาให้เห็นเพียง ๒ จากทั้งหมด ๑๑ คุณสมบัติ)

ตัวอย่างพุทธวจน
ที่ทรงตรัสไม่ให้ปล่อยจิต
ให้เพลินกับอารมณ์

ละความเพลิน จิตหลุดพ้น

๐๖

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๗๙/๒๔๕–๖.

สมฺมา ปสฺสํ นิพฺพินฺทติ

เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย

นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย

เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ

จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ

ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโย

เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ

จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ

นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจตีติ

เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ

กล่าวได้ว่า “จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี” ดังนี้.

ความพอใจ เป็นเหตุแห่งทุกข์ | ๐๗

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๔๐๓/๖๒๗.

“ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต
ทุกข์ทั้งหมดนั้น มีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ
เพราะว่า ฉันทะ (ความพอใจ) เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์

ทุกข์ใด ๆ อันจะเกิดขึ้นในอนาคต
ทุกข์ทั้งหมดนั้น ก็มีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ
เพราะว่า ฉันทะ (ความพอใจ) เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์

และทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น
ทุกข์ทั้งหมดนั้น ก็มีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ
เพราะว่า ฉันทะ (ความพอใจ) เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์”.

(ในเนื้อความพระสูตร ทรงชี้ให้เห็นถึงเหตุของทุกข์ในปัจจุบัน ซึ่งก็คือ ฉันทะ เป็นความรู้ที่เห็นกันได้ แล้วจึงได้สรุปให้เห็นไปถึงนัยยะโดยอดีตกับอนาคต)

เมื่อคิดถึงสิ่งใด แสดงว่าพอใจในสิ่งนั้น

๐๘

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๗๘/๑๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย !
ถ้าบุคคลย่อมคิดถึงสิ่งใดอยู่ (เจเตติ)
ย่อมดำริถึงสิ่งใดอยู่ (ปกปฺเปติ)
และย่อมมีจิตฝังลงไปในสิ่งใดอยู่ (อนุเสติ)
สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ.

เมื่ออารมณ์ มีอยู่
ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณ ย่อมมี

เมื่อวิญญาณนั้น ตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญงอกงามแล้ว
ความเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไป ย่อมมี

เมื่อความเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไป มี
ชาติชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย
จึงเกิดขึ้นครบถ้วนต่อไป
ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ภพแม้ชั่วขณะดีดนิ้วมือ ก็ยังน่ารังเกียจ

๐๙

–บาลี เอก. อํ. ๒๐/๔๖/๒๐๓.

ภิกษุทั้งหลาย !
คูถ แม้นิดเดียว ก็เป็นของมีกลิ่นเหม็น ฉันใด

ภิกษุทั้งหลาย !
สิ่งที่เรียกว่า ภพ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน
แม้มีประมาณน้อยชั่วลัดนิ้วมือเดียว
ก็ไม่มีคุณอะไรที่พอจะกล่าวได้.

(พระสูตรต่อไป ทรงตรัสถึง มูตร น้ำลาย หนอง โลหิต ด้วยข้อความเดียวกัน)

ตัณหา คือ “เชื้อแห่งการเกิด” ๑๐

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๔๘๕/๘๐๐.

วัจฉะ !
เราย่อมบัญญัติความบังเกิดขึ้น
สำหรับสัตว์ผู้ที่ยังมีอุปาทานอยู่ (สอุปาทานสฺส)
ไม่ใช่สำหรับสัตว์ผู้ที่ไม่มีอุปาทาน

วัจฉะ !
เปรียบเหมือน **ไฟที่มีเชื้อ ย่อมโพลงขึ้นได้** (อคฺคิ สอุปาทาโน ชลติ)
ที่ไม่มีเชื้อ ก็โพลงขึ้นไม่ได้

อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้น

วัจฉะ !
เราย่อมบัญญัติความบังเกิดขึ้น
สำหรับสัตว์ผู้ที่ยังมีอุปาทานอยู่
ไม่ใช่สำหรับสัตว์ผู้ที่ไม่มีอุปาทาน

“พระโคดมผู้เจริญ !
ถ้าสมัยใด เปลวไฟ ถูกลมพัดหลุดปลิวไปไกล
สมัยนั้น พระโคดมย่อมบัญญัติซึ่งอะไรว่าเป็นเชื้อแก่เปลวไฟนั้น
ถ้าถือว่ามันยังมีเชื้ออยู่ ?”

วัจฉะ ! สมัยใด **เปลวไฟ ถูกลมพัดหลุดปลิวไปไกล**
เราย่อมบัญญัติเปลวไฟนั้น ว่า **มีลมนั่นแหละเป็นเชื้อ**
วัจฉะ ! เพราะว่า สมัยนั้น ลมย่อมเป็นเชื้อของเปลวไฟนั้น.

“พระโคดมผู้เจริญ !
ถ้าสมัยใด สัตว์ทอดทิ้งกายนี้ และยังไม่บังเกิดขึ้นด้วยกายอื่น
สมัยนั้น พระโคดมย่อมบัญญัติซึ่งอะไร ว่าเป็นเชื้อแก่สัตว์นั้น
ถ้าถือว่ามันยังมีเชื้ออยู่ ?”

วัจฉะ ! สมัยใด **สัตว์ทอดทิ้งกายนี้**
และยังไม่บังเกิดขึ้นด้วยกายอื่น
เรากล่าว สัตว์นี้ ว่า **มีตัณหานั่นแหละเป็นเชื้อ**
เพราะว่า สมัยนั้น ตัณหาย่อมเป็นเชื้อของสัตว์นั้น แล.

เมื่อมีความพอใจ ย่อมมีตัณหา ๑๑

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๐๒/๑๙๖–๑๙๗.

ภิกษุทั้งหลาย !
เปรียบเหมือนไฟกองใหญ่ พึงลุกโพลงด้วยไม้สิบเล่มเกวียนบ้าง ยี่สิบเล่มเกวียนบ้าง สามสิบเล่มเกวียนบ้าง สี่สิบเล่มเกวียนบ้าง. บุรุษพึงเติมหญ้าแห้งบ้าง มูลโคแห้งบ้าง ไม้แห้งบ้าง ลงไปในกองไฟนั้น ตลอดเวลาที่ควรเติม อยู่เป็นระยะ ๆ.

ภิกษุทั้งหลาย ! ด้วยอาการ อย่างนี้แล ไฟกองใหญ่ ซึ่งมี **เครื่องหล่อเลี้ยง** อย่างนั้น
มี **เชื้อเพลิง** อย่างนั้น
ก็จะพึงลุกโพลง ตลอดกาลยาวนาน

ข้อนี้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อภิกษุเป็นผู้มีปกติ **เห็นโดยความเป็นอัสสาทะ** (น่ารักน่ายินดี) ใน **อุปาทานิยธรรม** (ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน) อยู่ **ตัณหาย่อมเจริญ** อย่างทั่วถึง

เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน
เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ
เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย
จึงเกิดขึ้นครบถ้วน
ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ตัณหา คือ เครื่องนำไปสู่ภพใหม่ อันเป็นเหตุเกิดทุกข์ ๑๒

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๘๐/๑๔๙.

ภิกษุทั้งหลาย !
ถ้าบุคคลย่อมคิด ถึงสิ่งใดอยู่ (เจเตติ)
ย่อมดำริ ถึงสิ่งใดอยู่ (ปกปฺเปติ)
และย่อมมีใจฝังลงไป ในสิ่งใดอยู่ (อนุเสติ)

(อารมฺมณเมตํ โหติ วิญฺญาณสฺส ฐิติยา)
สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ
(อารมฺมเณ สติ ปติฏฺฐา วิญฺญาณสฺส โหติ)
เมื่ออารมณ์ มีอยู่ ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณ ย่อมมี
(ตสฺมึ ปติฏฺฐิเต วิญฺญาเณ วิรูเฬฺห นติ โหติ)
เมื่อวิญญาณนั้น ตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญงอกงามแล้ว ย่อมมีการน้อมไป

(นติยา สติ อาคติคติ โหติ)
เมื่อมีการน้อมไป ย่อมมีการไปการมา
(อาคติคติยา สติ จุตูปปาโต โหติ)
เมื่อมีการไปการมา ย่อมมีการเคลื่อนการบังเกิด

เมื่อมีการเคลื่อนการบังเกิด ชาติชรามรณะ โสกะปริเทวะฯ
จึงเกิดขึ้นครบถ้วน
ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย !
ถ้าบุคคลย่อมไม่คิดถึงสิ่งใด ย่อมไม่ดำริถึงสิ่งใด
แต่เขายังมีใจปักลงไปในสิ่งใดอยู่
สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ.

เมื่ออารมณ์ มีอยู่ ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณย่อมมี
เมื่อวิญญาณนั้น ตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญงอกงามแล้ว ย่อมมีการน้อมไป
เมื่อมีการน้อมไป ย่อมมีการไปการมา
เมื่อมีการไปการมา ย่อมมีการเคลื่อนการบังเกิด
เมื่อมีการเคลื่อนการบังเกิด ชาติชรามรณะ โสกะปริเทวะฯ
จึงเกิดขึ้นครบถ้วน
ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

สิ้นความอยาก ก็สิ้นทุกข์ ๑๓

–บาลี อุ. ขุ. ๒๕/๒๐๘/๑๖๑.

นิสฺสิตสฺส จลิตํ

ความหวั่นไหว ย่อมมี แก่บุคคลผู้อันตัณหาและทิฏฐิอาศัยแล้ว

อนิสฺสิตสฺส จลิตํ นตฺถิ

ความหวั่นไหว ย่อมไม่มี แก่บุคคลผู้อันตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัยแล้ว

จลิเต อสติ ปสฺสทฺธิ

เมื่อความหวั่นไหว ไม่มี ปัสสัทธิ ย่อมมี

ปสฺสทฺธิยา สติ นติ น โหติ

เมื่อปัสสัทธิ มี ความน้อมไป ย่อมไม่มี

นติยา อสติ อาคติคติ น โหติ

เมื่อความน้อมไป ไม่มี การไปและการมา ย่อมไม่มี

อาคติคติยา อสติ จุตูปปาโต น โหติ

เมื่อการไปการมา ไม่มี การเคลื่อนและการบังเกิด ย่อมไม่มี

จุตูปปาเต อสติ เนวิธ น หุรํ น อุภยมนฺตเร
เมื่อการเคลื่อนและการบังเกิดไม่มี
อะไร ๆ ก็ไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกอื่น
ไม่มีในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง

เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺส
นั่นแหละ คือที่สุดแห่งทุกข์ละ.

มีความเพลิน คือมีอุปาทาน ผู้มีอุปาทานย่อมไม่ปรินิพพาน ๑๔

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๘/๒๘.

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุนั้นย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำสรรเสริญ
ย่อมเมาหมกอยู่ ซึ่งรูป.
เมื่อภิกษุนั้นเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ ซึ่งรูป
ความเพลิน (นันทิ) ย่อมเกิดขึ้น
ความเพลินใด ในรูป ความเพลินนั้นคืออุปาทาน...

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุนั้นย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำสรรเสริญ
ย่อมเมาหมกอยู่ ซึ่งเวทนา.
เมื่อภิกษุนั้นเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ ซึ่งเวทนา
ความเพลิน (นันทิ) ย่อมเกิดขึ้น
ความเพลินใด ในเวทนา ความเพลินนั้นคืออุปาทาน...

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุนั้นย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำสรรเสริญ
ย่อมเมาหมกอยู่ ซึ่งสัญญา.
เมื่อภิกษุนั้นเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ ซึ่งสัญญา
ความเพลิน (นันทิ) ย่อมเกิดขึ้น
ความเพลินใด ในสัญญา ความเพลินนั้นคืออุปาทาน...

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุนั้นย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำสรรเสริญ
ย่อมเมาหมกอยู่ ซึ่งสังขาร.
เมื่อภิกษุนั้นเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ ซึ่งสังขาร
ความเพลิน (นันทิ) ย่อมเกิดขึ้น
ความเพลินใด ในสังขาร ความเพลินนั้นคืออุปาทาน...

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุนั้นย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำสรรเสริญ
ย่อมเมาหมกอยู่ ซึ่งวิญญาณ.
เมื่อภิกษุนั้นเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ ซึ่งวิญญาณ
ความเพลิน (นันทิ) ย่อมเกิดขึ้น.
ความเพลินใด ในวิญญาณ ความเพลินนั้นคืออุปาทาน

เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ
เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ
เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะอุปายาสทั้งหลาย
จึงเกิดขึ้นครบถ้วน

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ๑๕

–บาลี มหา. ที ๑๐/๓๘๔/๒๙๙.

ภิกษุทั้งหลาย ! สัมมาสังกัปปะ เป็นอย่างไรเล่า ?

(เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป)

ความดำริในการออกจากกาม

(อพฺยาปาทสงฺกปฺโป)

ความดำริในการไม่มุ่งร้าย

(อวิหึสาสงฺกปฺโป)

ความดำริในการไม่เบียดเบียน

ภิกษุทั้งหลาย ! อันนี้เรากล่าวว่า สัมมาสังกัปปะ.

ภิกษุทั้งหลาย ! สัมมาวายามะ เป็นอย่างไรเล่า

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้
ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้
เพื่อจะยังอกุศลธรรมอันเป็นบาปที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น

ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้
เพื่อละอกุศลอันเป็นบาป ที่เกิดขึ้นแล้ว

ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้
เพื่อจะยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น

ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม
ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้
เพื่อความตั้งอยู่ ความไม่เลอะเลือน
ความงอกงามยิ่งขึ้น ความไพบูลย์ ความเจริญ
ความเต็มรอบ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ! อันนี้เรากล่าวว่า สัมมาวายามะ.

ทรงตรัสว่า "เป็นเรื่องเร่งด่วนที่ต้องเร่งกระทำ" ๑๖

–บาลี ทสก. อํ. ๒๔/๙๗/๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย !
ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ฉลาดในวาระจิตของผู้อื่นไซร้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอพึงทำความสำเหนียกว่า **"เราจักเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตแห่งตน"** ดังนี้เถิด.

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในวาระจิตแห่งตน เป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย !
เปรียบเหมือนชายหนุ่มหญิงสาว ที่ชอบแต่งตัว ส่องดูเงาหน้าของตนที่แว่นส่องหน้า หรือที่ภาชนะน้ำอันบริสุทธิ์หมดจดใสสะอาด ถ้าเห็นธุลีหรือต่อมที่หน้า ก็พยายามนำธุลีหรือต่อมนั้นออกเสีย ถ้าไม่เห็นธุลีหรือต่อม ก็ยินดีพอใจว่าเป็นลาภหนอ บริสุทธิ์ดีแล้วหนอ ข้อนี้ฉันใด

ภิกษุทั้งหลาย ! การพิจารณาของภิกษุ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน คือ จะมีอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลายในเมื่อเธอพิจารณาว่า

“เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยมีอภิชฌา หรือไม่มีอภิชฌา

เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยมีจิตพยาบาท หรือไม่มีจิตพยาบาท

เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยมีถีนมิทธะกลุ้มรุมอยู่ หรือปราศจากถีนมิทธะ

เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยมีความฟุ้งซ่าน หรือไม่ฟุ้งซ่าน

เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยมีวิจิกิจฉา หรือหมดวิจิกิจฉา

เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยเป็นผู้มักโกรธ หรือไม่มักโกรธ

เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยมีจิตเศร้าหมอง หรือไม่มีจิตเศร้าหมอง

เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยมีกายอันเครียดครัดในการปฏิบัติธรรม หรือมีกายไม่เครียดครัด

เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยเป็นผู้เกียจคร้าน หรือเป็นผู้ปรารภความเพียร

เรามีชีวิตอยู่โดยมาก โดยมีจิตตั้งมั่น หรือไม่มีจิตตั้งมั่น” ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ รู้สึกว่า “เราอยู่โดยมาก โดยความเป็นผู้มากด้วยอภิชฌา มีจิตพยาบาท ถีนมิทธะกลุ้มรุม ฟุ้งซ่าน มีวิจิกิจฉา มักโกรธ มีจิตเศร้าหมอง มีกายเครียดครัด เกียจคร้าน มีจิตไม่ตั้งมั่น” ดังนี้แล้ว

ภิกษุนั้น พึงกระทำซึ่งฉันทะ (ความพอใจ) วายามะ (ความพยายาม)
อุสสาหะ อุสโสฬ์หี (ความขะมักเขม้น) อัปปฏิวานี (ความไม่ถอยหลัง)
สติและสัมปชัญญะ อย่างแรงกล้า
เพื่อละเสียซึ่งธรรมอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้น
เช่นเดียวกับ บุคคลผู้มีเสื้อผ้าหรือศีรษะอันไฟลุกโพลงแล้ว จะพึงกระทำ
ฉันทะ วายามะ อุสสาหะ อุสโสฬ์หี อัปปฏิวานี
สติและสัมปชัญญะอันแรงกล้า
เพื่อจะดับไฟที่เสื้อผ้าหรือที่ศีรษะนั้นเสีย ฉันใดก็ฉันนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ รู้สึกว่า
"เราอยู่โดยมาก โดยความเป็นผู้ไม่มีอภิชฌา ไม่มีจิตพยาบาท
ไม่มีถีนมิทธะกลุ้มรุม ไม่ฟุ้งซ่าน หมดวิจิกิจฉา ไม่มักโกรธ
มีจิตไม่เศร้าหมอง มีกายไม่เครียดครัด
ปรารภความเพียร มีจิตตั้งมั่น" ดังนี้แล้ว
ภิกษุนั้น **พึงตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้นแหละ**
แล้วประกอบโยคกรรม เพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลายให้ยิ่งขึ้นไป.

ต้องเพียรละความเพลิน ในทุก ๆ อิริยาบถ ๑๗

–บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๑๗/๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย ! **เมื่อภิกษุกำลังเดินอยู่**
ถ้าเกิดครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในกาม (กามวิตก)
หรือ ครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในทางเดือดแค้น (พยาบาทวิตก)
หรือ ครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในทางทำผู้อื่นให้ลำบากเปล่า ๆ (วิหิงสาวิตก) ขึ้นมา
และภิกษุก็ ไม่รับเอาความครุ่นคิดนั้นไว้
สละทิ้งไป ถ่ายถอนออก ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ
ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังเดินอยู่ ก็เรียกว่า
เป็นผู้ทำความเพียรเผากิเลส รู้สึกกลัวต่อสิ่งลามก
เป็นคนปรารภความเพียร อุทิศตนในการเผากิเลส อยู่เนืองนิจ.

ภิกษุทั้งหลาย ! **เมื่อภิกษุกำลังยืนอยู่**
ถ้าเกิดครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในกาม
หรือ ครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในทางเดือดแค้น
หรือ ครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในทางทำผู้อื่นให้ลำบากเปล่า ๆ ขึ้นมา
และภิกษุก็ ไม่รับเอาความครุ่นคิดนั้นไว้
สละทิ้งไป ถ่ายถอนออก ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ
ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังยืนอยู่ ก็เรียกว่า
เป็นผู้ทำความเพียรเผากิเลส รู้สึกกลัวต่อสิ่งลามก
เป็นคนปรารภความเพียร อุทิศตนในการเผากิเลสอยู่เนืองนิจ.

ภิกษุทั้งหลาย ! **เมื่อภิกษุกำลังนั่งอยู่**
ถ้าเกิดครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในกาม
หรือ ครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในทางเดือดแค้น
หรือ ครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในทางทำผู้อื่นให้ลำบากเปล่า ๆ ขึ้นมา
และภิกษุก็ ไม่รับเอาความครุ่นคิดนั้นไว้
สละทิ้งไป ถ่ายถอนออก ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ
ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนั่งอยู่ ก็เรียกว่า
เป็นผู้ทำความเพียรเผากิเลส รู้สึกกลัวต่อสิ่งลามก
เป็นคนปรารภความเพียร อุทิศตนในการเผากิเลสอยู่เนืองนิจ.

ภิกษุทั้งหลาย ! **เมื่อภิกษุกำลังนอนอยู่**
ถ้าเกิดครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในกาม
หรือ ครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในทางเดือดแค้น
หรือ ครุ่นคิดด้วยความครุ่นคิดในทางทำผู้อื่นให้ลำบากเปล่า ๆ ขึ้นมา
และภิกษุก็ ไม่รับเอาความครุ่นคิดนั้นไว้
สละทิ้งไป ถ่ายถอนออก ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ
ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนอนอยู่ ก็เรียกว่า
เป็นผู้ทำความเพียรเผากิเลส รู้สึกกลัวต่อสิ่งลามก
เป็นคนปรารภความเพียร อุทิศตนในการเผากิเลสอยู่เนืองนิจแล.

ความเพียร ๔ ประเภท (นัยที่ ๑) ๑๘

–บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๙๖/๖๙.

ภิกษุทั้งหลาย ! ปธานสี่อย่างเหล่านี้ มีอยู่.
สี่อย่าง อย่างไรเล่า ? สี่อย่าง คือ
สังวรปธาน (เพียรระวัง) **ปหานปธาน** (เพียรละ)
ภาวนาปธาน (เพียรบำเพ็ญ) **อนุรักขนาปธาน** (เพียรตามรักษาไว้)

ภิกษุทั้งหลาย ! สังวรปธาน เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ **เพื่อจะยังอกุศลธรรมอันเป็นบาปที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น**
ภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรียกว่า **สังวรปธาน.**

ภิกษุทั้งหลาย ! ปหานปธาน เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น ย่อมพยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ **เพื่อจะละอกุศลธรรมอันเป็นบาปที่บังเกิดขึ้นแล้ว**
ภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรียกว่า **ปหานปธาน.**

ภิกษุทั้งหลาย !   ภาวนาปธาน เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย !   ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น
ย่อมพยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้
เพื่อยังกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น
ภิกษุทั้งหลาย !   นี้เรียกว่า **ภาวนาปธาน.**

ภิกษุทั้งหลาย !   อนุรักขนาปธาน เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย !   ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมทำความพอใจให้เกิดขึ้น
ย่อมพยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้
เพื่อความตั้งอยู่ ความไม่เลอะเลือน
ความงอกงามยิ่งขึ้น ความไพบูลย์ ความเจริญ
ความเต็มรอบ แห่งกุศลธรรมทั้งหลายที่บังเกิดขึ้นแล้ว
ภิกษุทั้งหลาย !   นี้เรียกว่า **อนุรักขนาปธาน.**

ภิกษุทั้งหลาย !   เหล่านี้แล ปธานสี่อย่าง

ความเพียร ๔ ประเภท (นัยที่ ๒) ๑๙

–บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๒๐/๑๔.

ภิกษุทั้งหลาย ! ปธานสี่อย่างเหล่านี้ มีอยู่.
สี่อย่าง อย่างไรเล่า ? สี่อย่าง คือ
สังวรปธาน ปหานปธาน ภาวนาปธาน อนุรักขนาปธาน.

ภิกษุทั้งหลาย ! **สังวรปธาน** เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้ เห็นรูปด้วยตาแล้ว
ไม่เป็นผู้ถือเอาในลักษณะที่เป็นการรวบถือเอาทั้งหมด
ไม่เป็นผู้ถือเอาในลักษณะที่เป็นการถือเอาโดยแยกเป็นส่วน ๆ

อกุศลธรรมอันเป็นบาป คือ อภิชฌาและโทมนัส
จะพึงไหลไปตามบุคคลผู้ไม่สำรวมอยู่
ซึ่งอินทรีย์อันเป็นต้นเหตุคือตา ใด
เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมซึ่งอินทรีย์นั้น
ย่อมรักษาอินทรีย์คือตา ย่อมถึงการสำรวมในอินทรีย์คือตา
(ในกรณีแห่งอินทรีย์คือหู อินทรีย์คือจมูก อินทรีย์คือลิ้น
อินทรีย์คือกาย อินทรีย์คือใจ ก็มีข้อความที่ได้ตรัสไว้ทำนองเดียวกัน)
ภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรากล่าวว่า สังวรปธาน.

ภิกษุทั้งหลาย ! **ปหานปธาน** เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้
ไม่รับเอาไว้ สละทิ้งไปถ่ายถอนออก
ทำให้สิ้นสุดเสีย ทำให้ถึงความไม่มี
ซึ่งกามวิตก ที่เกิดขึ้นแล้ว...
ซึ่งพยาบาทวิตก ที่เกิดขึ้นแล้ว...
ซึ่งวิหิงสาวิตก ที่เกิดขึ้นแล้ว...
ซึ่งอกุศลธรรมอันเป็นบาปทั้งหลาย ที่บังเกิดขึ้นแล้ว ๆ
ภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรากล่าวว่า ปหานปธาน.

ภิกษุทั้งหลาย ! **ภาวนาปธาน** เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้
ย่อมเจริญซึ่ง สติสัมโพชฌงค์... ซึ่งธัมมวิจยสัมโพชฌงค์...
ซึ่งวิริยสัมโพชฌงค์... ซึ่งปีติสัมโพชฌงค์... ซึ่งปัสสัทธิสัมโพชฌงค์...
ซึ่งสมาธิสัมโพชฌงค์... ซึ่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อัน (แต่ละอย่าง ๆ)
อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อโวสสัคคะ
ภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรากล่าวว่า ภาวนาปธาน.

ภิกษุทั้งหลาย !   **อนุรักขนาปธาน** เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย !   ภิกษุในกรณีนี้
ย่อมตามรักษาซึ่งสมาธินิมิตอันเจริญ ที่เกิดขึ้นแล้ว คือ
อัฏฐิกสัญญา ปุฬวกสัญญา วินีลกสัญญา
วิปุพพกสัญญา วิจฉิทกสัญญา อุทธุมาตกสัญญา
ภิกษุทั้งหลาย !   นี้เราเรียกว่า อนุรักขนาปธาน.

ภิกษุทั้งหลาย !   ปธานสี่อย่างเหล่านี้ แล.

จิตที่เพลินกับอารมณ์
ละได้ด้วยการมีอินทรียสังวร
(การสำรวมอินทรีย์)

เมื่อมีสติ ความเพลินย่อมดับ ๒๐

–บาลี มู. ม. ๑๒/๔๙๔/๔๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุนั้น เห็นรูปด้วยตาแล้ว
ย่อมไม่กำหนัดยินดี ในรูป อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก
ย่อมไม่ขัดเคือง ในรูป อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความเกลียดชัง...

ภิกษุนั้น ได้ยินเสียงด้วยหูแล้ว
ย่อมไม่กำหนัดยินดี ในเสียง อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก
ย่อมไม่ขัดเคือง ในเสียง อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความเกลียดชัง...

ภิกษุนั้น รู้สึกกลิ่นด้วยจมูกแล้ว
ย่อมไม่กำหนัดยินดี ในกลิ่น อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก
ย่อมไม่ขัดเคือง ในกลิ่น อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความเกลียดชัง...

ภิกษุนั้น ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว
ย่อมไม่กำหนัดยินดี ในรส อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก
ย่อมไม่ขัดเคือง ในรส อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความเกลียดชัง...

ภิกษุนั้น ถูกต้องสัมผัสด้วยกายแล้ว
ย่อมไม่กำหนัดยินดี ในสัมผัสทางกาย
อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก
ย่อมไม่ขัดเคือง ในสัมผัสทางกาย
อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความเกลียดชัง...

ภิกษุนั้น รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว
ย่อมไม่กำหนัดยินดี ในธรรมารมณ์
อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก
ย่อมไม่ขัดเคือง ในธรรมมารมณ์
อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความเกลียดชัง

เป็นผู้อยู่ด้วยสติเป็นไปในกายอันตนเข้าไปตั้งไว้แล้ว
มีจิตหาประมาณมิได้ด้วย
ย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งธรรมอันเป็นบาปอกุศลทั้งหลายด้วย

ภิกษุนั้น เป็นผู้ละเสียได้แล้ว ซึ่งความยินดี และความยินร้ายอย่างนี้แล้ว
เสวยเวทนาใด ๆ อันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม
มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม
ย่อมไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำสรรเสริญ ไม่เมาหมกอยู่ ในเวทนานั้น ๆ
เมื่อภิกษุนั้น ไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำสรรเสริญ
ไม่เมาหมกอยู่ ในเวทนานั้น ๆ
นันทิ (ความเพลิน) ในเวทนาทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมดับไป

เพราะความดับแห่งนันทิของภิกษุนั้น จึงมีความดับแห่งอุปาทาน
เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ
เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ
เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะฯ จึงดับสิ้น
ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

กายคตาสติ มีความสำคัญต่ออินทรียสังวร ๒๑

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๒๔๖,๒๔๘/๓๔๘,๓๕๐.

ลักษณะของผู้ไม่ตั้งจิตในกายคตาสติ (จิตที่ไม่มีเสาหลัก)

ภิกษุทั้งหลาย !
เปรียบเหมือนบุรุษจับสัตว์หกชนิด อันมีที่อยู่อาศัยต่างกัน มีที่เที่ยวหากินต่างกัน มาผูกรวมกันด้วยเชือกอันมั่นคง
คือ เขาจับงู มาผูกด้วยเชือกเหนียวเส้นหนึ่ง
จับจระเข้...จับนก...จับสุนัขบ้าน...จับสุนัขจิ้งจอก...
จับลิง มาผูกด้วยเชือกเหนียวเส้นหนึ่ง ๆ
แล้วผูกรวมเข้าด้วยกัน เป็นปมเดียวในท่ามกลาง ปล่อยแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย !
ครั้งนั้น สัตว์เหล่านั้นทั้งหกชนิด มีที่อาศัยและที่เที่ยวต่าง ๆ กัน ก็ยื้อแย่งฉุดดึงกัน เพื่อจะไปสู่ที่อาศัยที่เที่ยวของตน ๆ
งูจะเข้าจอมปลวก จระเข้จะลงน้ำ นกจะบินขึ้นไปในอากาศ
สุนัขจะเข้าบ้าน สุนัขจิ้งจอกจะไปป่าช้า ลิงก็จะไปป่า.

ครั้นเหนื่อยล้ากันทั้งหกสัตว์แล้ว สัตว์ใดมีกำลังกว่า
สัตว์นอกนั้นก็ต้องถูกลากติดตามไป ตามอำนาจของสัตว์นั้น

ข้อนี้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุใดไม่อบรมทำให้มากในกายคตาสติแล้ว

ตา ก็จะฉุดเอาภิกษุนั้นไปหารูปที่น่าพอใจ
รูปที่ไม่น่าพอใจก็กลายเป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
หู ก็จะฉุดเอาภิกษุนั้นไปหาเสียงที่น่าฟัง
เสียงที่ไม่น่าฟังก็กลายเป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
จมูก ก็จะฉุดเอาภิกษุนั้นไปหากลิ่นที่น่าสูดดม
กลิ่นที่ไม่น่าสูดดมก็กลายเป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
ลิ้น ก็จะฉุดเอาภิกษุนั้นไปหารสที่ชอบใจ
รสที่ไม่ชอบใจก็กลายเป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
กาย ก็จะฉุดเอาภิกษุนั้นไปหาสัมผัสที่ยั่วยวนใจ
สัมผัสที่ไม่ยั่วยวนใจก็กลายเป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
และใจ ก็จะฉุดเอาภิกษุนั้นไปหาธรรมารมณ์ที่ถูกใจ
ธรรมารมณ์ที่ไม่ถูกใจก็กลายเป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง

ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

ลักษณะของผู้ตั้งจิตในกายคตาสติ (จิตที่มีเสาหลักมั่นคง)

ภิกษุทั้งหลาย !
เปรียบเหมือนบุรุษจับสัตว์หกชนิด อันมีที่อยู่อาศัยต่างกัน มีที่เที่ยวหากินต่างกัน มาผูกรวมกันด้วยเชือกอันมั่นคง
คือ เขาจับงูมาผูกด้วยเชือกเหนียวเส้นหนึ่ง
จับจระเข้...จับนก...จับสุนัขบ้าน...จับสุนัขจิ้งจอก...
และจับลิงมาผูกด้วยเชือกเหนียวเส้นหนึ่ง ๆ
ครั้นแล้ว นำไปผูกไว้กับเสาเขื่อน หรือเสาหลักอีกต่อหนึ่ง

ภิกษุทั้งหลาย !
ครั้งนั้น สัตว์ทั้งหกชนิดเหล่านั้น มีที่อาศัยและที่เที่ยวต่าง ๆ กัน ก็ยื้อแย่งฉุดดึงกัน เพื่อจะไปสู่ที่อาศัยที่เที่ยวของตน ๆ
งูจะเข้าจอมปลวก จระเข้จะลงน้ำ นกจะบินขึ้นไปในอากาศ
สุนัขจะเข้าบ้าน สุนัขจิ้งจอกจะไปป่าช้า ลิงก็จะไปป่า

ภิกษุทั้งหลาย !
ในกาลใดแล ความเป็นไปภายในของสัตว์ทั้งหกชนิดเหล่านั้น มีแต่ความเมื่อยล้าแล้ว ในกาลนั้น มันทั้งหลายก็จะพึงเข้าไป ยืนเจ่า นั่งเจ่า นอนเจ่า อยู่ข้างเสาเขื่อนหรือเสาหลักนั้นเอง

ข้อนี้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุใดได้อบรมทำให้มากในกายคตาสติแล้ว

ตา ก็จะไม่ฉุดเอาภิกษุนั้นไปหารูปที่น่าพอใจ
รูปที่ไม่น่าพอใจ ก็ไม่เป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
หู ก็จะไม่ฉุดเอาภิกษุนั้นไปหาเสียงที่น่าฟัง
เสียงที่ไม่น่าฟัง ก็ไม่เป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
จมูก ก็จะไม่ฉุดเอาภิกษุนั้นไปหากลิ่นที่น่าสูดดม
กลิ่นที่ไม่น่าสูดดม ก็ไม่เป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
ลิ้น ก็จะไม่ฉุดเอาภิกษุนั้นไปหารสที่ชอบใจ
รสที่ไม่ชอบใจ ก็ไม่เป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
กาย ก็จะไม่ฉุดเอาภิกษุนั้นไปหาสัมผัสที่ยั่วยวนใจ
สัมผัสที่ไม่ยั่วยวนใจก็ไม่เป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง
และใจ ก็จะไม่ฉุดเอาภิกษุนั้นไปหาธรรมารมณ์ที่ถูกใจ
ธรรมารมณ์ที่ไม่ถูกใจก็ไม่เป็นสิ่งที่เธอรู้สึกอึดอัดขยะแขยง

ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน. ภิกษุทั้งหลาย !
คำว่า **“เสาเขื่อน หรือเสาหลัก”** นี้
เป็นคำเรียกแทนชื่อแห่ง **กายคตาสติ**

ภิกษุทั้งหลาย !
เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ พวกเธอทั้งหลายพึงสำเหนียกใจไว้ว่า
“กายคตาสติของเราทั้งหลาย
จักเป็นสิ่งที่เราอบรม กระทำให้มาก
กระทำให้เป็นยานเครื่องนำไป กระทำให้เป็นของที่อาศัยได้
เพียรตั้งไว้เนือง ๆ เพียรเสริมสร้างโดยรอบคอบ
เพียรปรารภสม่ำเสมอด้วยดี” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย !
พวกเธอทั้งหลาย พึงสำเหนียกใจไว้ด้วยอาการอย่างนี้แล.

อินทรียสังวร ปิดกั้นการเกิดขึ้นแห่งบาปอกุศล ๒๒

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๒๒๒/๓๒๐.

ภิกษุทั้งหลาย !
เรื่องเคยมีมาแต่ก่อน เต่าตัวหนึ่ง เที่ยวหากินตามริมลำธารในตอนเย็น
สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง ก็เที่ยวหากินตามริมลำธารในตอนเย็นเช่นเดียวกัน.

เต่าตัวนี้ได้เห็นสุนัขจิ้งจอกซึ่งเที่ยวหากินแต่ไกล
ครั้นแล้ว จึงหดอวัยวะทั้งหลาย มีศีรษะเป็นที่ห้า
เข้าในกระดองของตนเสีย เป็นผู้ขวนขวายน้อยนิ่งอยู่.

แม้สุนัขจิ้งจอกก็ได้เห็นเต่าตัวที่เที่ยวหากินนั้นแต่ไกลเหมือนกัน
ครั้นแล้ว จึงเดินตรงเข้าไปที่เต่า คอยช่องอยู่ว่า
"เมื่อไรหนอ เต่าจักโผล่อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งออก
ในบรรดาอวัยวะทั้งหลาย มีศีรษะเป็นที่ห้า
แล้วจักกัดอวัยวะส่วนนั้นคร่าเอาออกมากินเสีย" ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! **ตลอดเวลาที่เต่าไม่โผล่อวัยวะออกมา**
สุนัขจิ้งจอกก็ไม่ได้โอกาส ต้องหลีกไปเอง

ภิกษุทั้งหลาย ! ฉันใดก็ฉันนั้น มารผู้ใจบาป
ก็คอยช่อง ต่อพวกเธอทั้งหลายติดต่อไม่ขาดระยะอยู่เหมือนกันว่า
“ถ้าอย่างไร เราคงได้ช่อง ไม่ทางตา ก็ทางหู หรือทางจมูก
หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! **เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้**
พวกเธอทั้งหลาย จงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายอยู่เถิด

ได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก
ได้ลิ้มรสด้วยลิ้น ได้สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย
หรือได้รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว
จงอย่าได้ถือเอาโดยลักษณะที่เป็นการรวบถือทั้งหมด
อย่าได้ถือเอาโดยลักษณะที่เป็นการแยกถือเป็นส่วน ๆ เลย

สิ่งที่เป็นบาปอกุศลคือ อภิชฌาและโทมนัส จะพึงไหลไปตามบุคคล
ผู้ไม่สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
เพราะการไม่สำรวมอินทรีย์เหล่าใดเป็นเหตุ.
พวกเธอทั้งหลายจงปฏิบัติเพื่อการปิดกั้นอินทรีย์นั้นไว้
พวกเธอทั้งหลายจงรักษา และถึงความสำรวม
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เถิด.

ภิกษุทั้งหลาย !
ในกาลใด พวกเธอทั้งหลาย
จักเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายอยู่
ในกาลนั้น มารผู้ใจบาป
จักไม่ได้ช่องแม้จากพวกเธอทั้งหลาย และจักต้องหลีกไปเอง
เหมือนสุนัขจิ้งจอกไม่ได้ช่องจากเต่าก็หลีกไปเอง ฉะนั้น.

"เต่า หดอวัยวะไว้ในกระดอง ฉันใด
ภิกษุ พึงตั้งมโนวิตก (ความตริตรึกทางใจ) ไว้ในกระดอง ฉันนั้น.
เป็นผู้ที่ตัณหาและทิฏฐิไม่อิงอาศัยได้
ไม่เบียดเบียนผู้อื่น
ไม่กล่าวร้ายต่อใครทั้งหมด
เป็นผู้ดับสนิทแล้ว" ดังนี้แล.

ความสำคัญแห่งอินทรียสังวร

อินทรียสังวร เป็นเหตุให้ได้มาซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะ ๒๓

–บาลี ฉกฺก. อํ. ๒๒/๔๐๒/๓๒๑.

ภิกษุทั้งหลาย !
เปรียบเหมือนต้นไม้ เมื่อสมบูรณ์ด้วยกิ่งและใบแล้ว
สะเก็ดเปลือกนอก ก็บริบูรณ์ เปลือกชั้นใน ก็บริบูรณ์
กระพี้ ก็บริบูรณ์ แก่น ก็บริบูรณ์ นี้ฉันใด

ภิกษุทั้งหลาย !
เมื่ออินทรียสังวร มีอยู่ ศีล ก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย
เมื่อ ศีล มีอยู่ สัมมาสมาธิ ก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย
เมื่อ สัมมาสมาธิ มีอยู่ ยถาภูตญาณทัสสนะ ก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย
เมื่อ ยถาภูตญาณทัสนะ มีอยู่ นิพพิทาวิราคะ ก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย
เมื่อ นิพพิทาวิราคะ มีอยู่ **วิมุตติญาณทัสสนะ ก็ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย**
ฉันนั้น เหมือนกันแล.

ผู้ไม่สำรวมอินทรีย์คือผู้ประมาท ผู้สำรวมอินทรีย์คือผู้ไม่ประมาท ๒๔

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๙๗/๑๔๓-๔.

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความประมาท เป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย ! **เมื่อภิกษุไม่สำรวมระวัง** ซึ่งอินทรีย์คือตาอยู่
จิตย่อมเกลือกกลั้วในรูปทั้งหลายอันเป็นวิสัยแห่งการรู้สึกด้วยตา
เมื่อภิกษุนั้นมีจิตเกลือกกลั้วแล้ว ปราโมทย์ ย่อมไม่มี
เมื่อ ปราโมทย์ ไม่มี ปีติ ก็ไม่มี
เมื่อ ปีติ ไม่มี ปัสสัทธิ ก็ไม่มี
เมื่อ ปัสสัทธิ ไม่มี ภิกษุนั้นย่อมอยู่เป็นทุกข์
เมื่อ มีทุกข์ จิตย่อมไม่ตั้งมั่น
เมื่อ จิตไม่ตั้งมั่น **ธรรมทั้งหลายย่อมไม่ปรากฏ**
เพราะธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ
ภิกษุนั้น ย่อมถึงซึ่งการถูกนับว่า
เป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความประมาท โดยแท้.

(ในกรณีแห่งอินทรีย์ คือ หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็มีนัยยะอย่างเดียวกัน)

ภิกษุทั้งหลาย !
อย่างนี้แล ภิกษุเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความประมาท.

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย !
เมื่อภิกษุสำรวมระวัง ซึ่งอินทรีย์คือตาอยู่
จิตย่อมไม่เกลือกกลั้ว ในรูปทั้งหลายอันเป็นวิสัยแห่งการรู้สึกด้วยตา
เมื่อภิกษุนั้น ไม่มีจิตเกลือกกลั้วแล้ว ปราโมทย์ ย่อมเกิด
เมื่อ ปราโมทย์ แล้ว ปีติ ย่อมเกิด
เมื่อใจมี ปีติ ปัสสัทธิ ย่อมมี
เมื่อมี ปัสสัทธิ ภิกษุนั้น ย่อมอยู่เป็นสุข
เมื่อ มีสุข จิตย่อมตั้งมั่น
เมื่อ จิตตั้งมั่น แล้ว **ธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏ**
เพราะธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏ
ภิกษุนั้น ย่อมถึงซึ่งการถูกนับว่า
เป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท โดยแท้.

(ในกรณีแห่งอินทรีย์ คือ หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็มีนัยยะอย่างเดียวกัน)

ภิกษุทั้งหลาย !
อย่างนี้แล ภิกษุเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท.

ความไม่ประมาท เป็นยอดแห่งกุศลธรรม ๒๕

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๖๒-๖๗/๒๔๕-๒๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย !
สัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีมากเท้าก็ดี
มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา
มีสัญญาก็หามิได้ไม่มีสัญญาก็หามิได้ก็ดี มีประมาณเท่าใด
ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
ย่อมปรากฏว่าเลิศกว่าบรรดาสัตว์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย !
กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งบรรดามี
กุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้น
มีความไม่ประมาทเป็นมูล มีความไม่ประมาทเป็นที่ประชุมลง.
ความไม่ประมาท ย่อมปรากฏว่าเป็นเลิศ
กว่าบรรดากุศลธรรมเหล่านั้น ฉันใดก็ฉันนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย !
ข้อนี้เป็นสิ่งที่ภิกษุผู้ไม่ประมาทพึงหวังได้ คือ
เธอจักเจริญ กระทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘.

(การที่ความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง
ในสูตรนี้ ทรงอุปมาด้วยพระตถาคตเป็นสัตว์เลิศกว่าสัตว์ทั้งปวง.
ส่วนในสูตรอื่นอีกมากแห่ง
ทรงอุปมาด้วย รอยเท้าช้างเลิศคือใหญ่กว่ารอยเท้าสัตว์ทั้งหลาย
ทรงอุปมาด้วย ยอดเรือนเลิศคืออยู่เหนือไม้โครงเรือนทั้งหลาย
ทรงอุปมาด้วย รากไม้โกฏฐานุสาริยะ เลิศกว่ารากไม้หอมทั้งหลาย
ทรงอุปมาด้วย แก่นจันทร์แดง เลิศกว่าไม้แก่นหอมทั้งหลาย
ทรงอุปมาด้วย ดอกวัสสิกะ (มะลิ) เลิศกว่าดอกไม้หอมทั้งหลาย
ทรงอุปมาด้วย ราชาจักรพรรดิ เลิศกว่าพระราชาเมืองขึ้นเมืองออกทั้งหลาย
ทรงอุปมาด้วย แสงจันทร์ เลิศคือรุ่งเรืองกว่าแสงดาวทั้งหลาย
ทรงอุปมาด้วย แสงอาทิตย์ภายหลังฝนตกไม่มีเมฆในฤดูสารท แจ่มใสกว่าฯ
ทรงอุปมาด้วย ผ้ากาสี เลิศกว่าบรรดาผ้าทอด้วยเส้นด้ายทั้งหลาย)

ผู้มีอินทรียสังวร จึงสามารถเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ ได้ ๒๖

–บาลี ฉกฺก. อํ. ๒๒/๒๕๐/๓๘๘.

ภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลอาจเพื่อเป็นผู้มีปกติตามเห็นกายในกายอยู่ เพราะเขาละธรรมหกอย่าง. หกอย่าง อย่างไรเล่า ? หกอย่าง คือ

ความเป็นผู้ยินดีในการงาน
ความเป็นผู้ยินดีในการคุยฟุ้ง
ความเป็นผู้ยินดีในการหลับ
ความเป็นผู้ยินดีในการคลุกคลีกันเป็นหมู่
ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย
ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในการบริโภค.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะละธรรมหกอย่างเหล่านี้แล บุคคลจึงเป็นผู้อาจเพื่อเป็นผู้มีปกติตามเห็นกายในกายอยู่.

(ผู้อาจเป็นผู้มีปกติตามเห็นกายในกายในภายใน–ในภายนอก–ในภายในและภายนอก และผู้อาจเป็นผู้มีปกติตามเห็นเวทนาในเวทนา–ตามเห็นจิตในจิต–ตามเห็นธรรมในธรรม ล้วนแต่มีข้อความที่ทรงตรัสไว้อย่างเดียวกัน)

อาสวะบางส่วนสามารถละได้ด้วยการสำรวม

๒๗

–บาลี มู. ม. ๑๒/๑๖/๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย !
อาสวะทั้งหลาย ส่วนที่จะพึงละเสียด้วยการสำรวม เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้
พิจารณาโดยแยบคายแล้วเป็นผู้สำรวมด้วยการสังวรในอินทรีย์
คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นอินทรีย์ที่เมื่อภิกษุไม่สำรวมแล้ว
อาสวะทั้งหลาย อันเป็นเครื่องทำความคับแค้นและเร่าร้อน
จะพึงบังเกิดขึ้น.
และ เมื่อภิกษุเป็นผู้สำรวมแล้วเป็นอยู่
อาสวะทั้งหลาย อันเป็นเครื่องทำความคับแค้นและเร่าร้อน
จะไม่พึงบังเกิดขึ้น แก่ภิกษุนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! ข้อนี้เป็นเพราะ
เมื่อภิกษุไม่สำรวมด้วยอาการอย่างนี้
อาสวะทั้งหลาย อันเป็นเครื่องทำความคับแค้นและเร่าร้อน
จะพึงบังเกิดขึ้น
และ เมื่อภิกษุสำรวมแล้วเป็นอยู่
อาสวะทั้งหลาย อันเป็นเครื่องทำความคับแค้นและเร่าร้อน
จะไม่พึงบังเกิดขึ้น แก่ภิกษุนั้น.
ภิกษุทั้งหลาย !
นี้เรากล่าวว่า อาสวะทั้งหลาย ส่วนที่จะพึงละเสียด้วยการสำรวม.

อาสวะบางส่วนสามารถละได้ ด้วยการบรรเทา

๒๘

–บาลี มู. ม. ๑๒/๑๙/๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย !
อาสวะทั้งหลาย ส่วนที่จะพึงละเสียด้วยการบรรเทา เป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้
พิจารณาโดยแยบคายแล้ว ย่อมไม่รับเอาไว้ในใจ
ย่อมละเสีย ย่อมบรรเทา ทำให้สิ้นสุด ทำให้ถึงความมีไม่ได้
ซึ่งกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก อันบังเกิดขึ้นแล้ว
และย่อมไม่รับเอาไว้ในใจ
ย่อมละเสีย ย่อมบรรเทา ทำให้สิ้นสุด ทำให้ถึงความมีไม่ได้
ซึ่งสิ่งอันเป็นอกุศลธรรมอันเป็นบาปทั้งหลาย ที่บังเกิดขึ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ! ข้อนี้เป็นเพราะ
เมื่อภิกษุไม่บรรเทาด้วยอาการอย่างนี้
อาสวะทั้งหลาย อันเป็นเครื่องคับแค้นและเร่าร้อน จะพึงบังเกิดขึ้น
และ เมื่อภิกษุบรรเทาอยู่
อาสวะทั้งหลาย อันเป็นเครื่องคับแค้นและเร่าร้อน
จะไม่พึงบังเกิดขึ้น แก่ภิกษุนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรากล่าวว่า
อาสวะทั้งหลาย ส่วนที่จะละเสียด้วยการบรรเทา.

ผลที่ได้ เพราะเหตุแห่งการปิดกั้นอาสวะ

๒๙

–บาลี มู. ม. ๑๒/๒๐/๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย !
เมื่อใด ภิกษุละเสียได้ซึ่งอาสวะทั้งหลาย
อันจะพึงละได้ด้วยการสังวร ...
ละเสียได้ซึ่งอาสวะทั้งหลาย
อันจะถึงละได้ด้วยการบรรเทา ... แล้ว

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุนี้เรากล่าวว่า
เป็นผู้ปิดกั้นแล้วด้วยการปิดกั้นซึ่งอาสวะทั้งปวง อยู่
ตัดตัณหาได้ขาดแล้ว รื้อถอนสังโยชน์ได้แล้ว
กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว
เพราะรู้เฉพาะซึ่งมานะโดยชอบ ดังนี้แล.

ความหมายและลักษณะ
ของการมีอินทรียสังวร

ความหมายแห่งอินทรีย์ ๓๐

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๗๑/๙๐๒.

ภิกษุทั้งหลาย ! อินทรีย์หกเหล่านี้ มีอยู่.
หกเหล่าไหนเล่า ? หกอย่าง คือ
อินทรีย์คือตา อินทรีย์คือหู อินทรีย์คือจมูก
อินทรีย์คือลิ้น อินทรีย์คือกาย อินทรีย์คือใจ.

ภิกษุทั้งหลาย ! **เมื่อใด อริยสาวก รู้ชัดแจ้งตามเป็นจริง**
ซึ่งความเกิดขึ้น (สมุทัย)
ซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ (อัตถังคมะ)
ซึ่งรสอร่อย (อัสสาทะ)
ซึ่งโทษอันต่ำทราม (อาทีนวะ) และ
ซึ่งอุบายเครื่องออก (นิสสรณะ) **แห่งอินทรีย์หกเหล่านี้**

ภิกษุทั้งหลาย ! **อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า เป็นโสดาบัน**
มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ต่อพระนิพพาน
จักตรัสรู้พร้อมในเบื้องหน้า.

ลักษณะของผู้สำรวมอินทรีย์ ๓๑

–บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๕๐/๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก
ได้ลิ้มรสด้วยลิ้น ได้สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย
และได้รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว
ก็ไม่รวบถือเอาทั้งหมด (โดยนิมิต)
และ ไม่แยกถือเอาเป็นส่วน ๆ (โดยอนุพยัญชนะ)

อกุศลธรรมอันเป็นบาป คือ อภิชฌาและโทมนัส
มักไหลไปตามภิกษุ ผู้ไม่สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
เพราะการไม่สำรวมอินทรีย์เหล่าใดเป็นเหตุ
เธอก็ปฏิบัติเพื่อปิดกั้นอินทรีย์นั้นไว้
เธอรักษาและถึงความสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุอย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย.

ผู้ที่ถึงซึ่ง ความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัย ๓๒

–บาลี เอกาทสก. อํ. ๒๔/๓๘๑/๒๒๔.

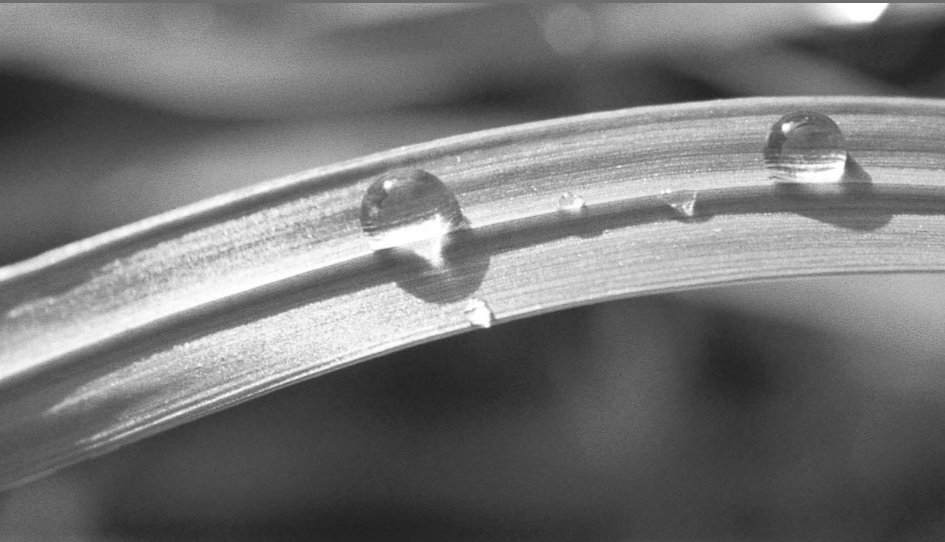
ภิกษุทั้งหลาย !
คนเลี้ยงโคที่ประกอบด้วยองค์คุณ ๑๑ อย่างเหล่านี้แล้ว
ย่อมเหมาะสมที่จะเลี้ยงโค ทำให้เพิ่มกำไรได้.
องค์คุณ ๑๑ อย่างนั้น คืออะไรบ้างเล่า ?
คือ คนเลี้ยงโคในกรณีนี้ ... เป็นผู้เขี่ยไข่ขาง เป็นผู้ปิดแผล ...

ภิกษุทั้งหลาย ! คนเลี้ยงโคที่ประกอบด้วยองค์คุณเหล่านี้แล้ว
ย่อมเหมาะสมที่จะเลี้ยงโค ทำให้เพิ่มกำไรได้ ข้อนี้ฉันใด
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุที่ประกอบด้วยองค์คุณเหล่านี้แล้ว
ย่อมเหมาะสมที่จะถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์
ในธรรมวินัยนี้ได้ ฉันนั้น...

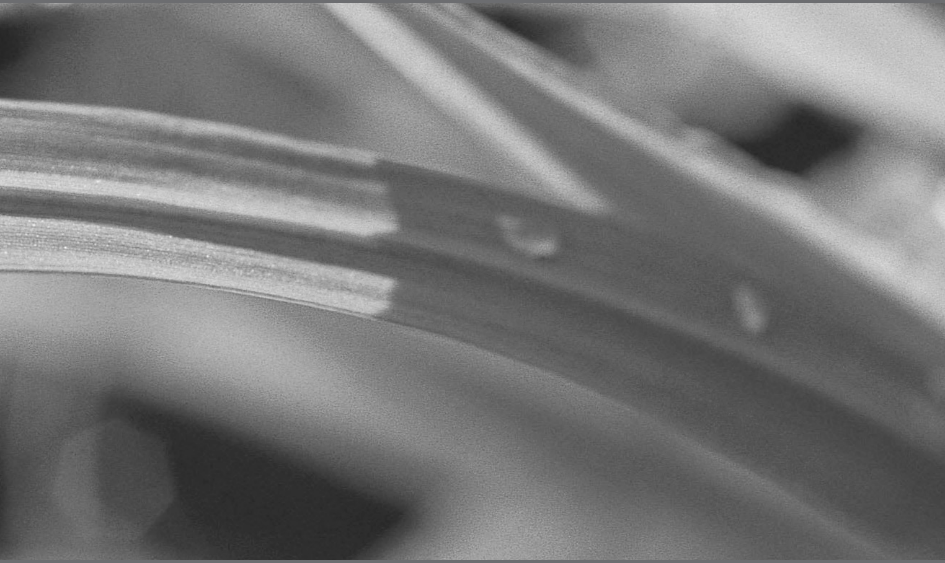
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้คอยเขี่ยไข่ขาง เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้
อดกลั้นได้ (นาธิวาเสติ) **ละ** (ปชหติ) **บรรเทา** (วิโนเทติ)
ทำให้สิ้นสุด (พฺยนฺตีกโรติ) **ทำให้หมดสิ้น** (อนภาวํ คเมติ)

ซึ่งความตรึกเกี่ยวด้วยกาม (กามวิตก) ที่เกิดขึ้นแล้ว
ซึ่งความตรึกเกี่ยวด้วยความมุ่งร้าย (พยาบาทวิตก) ที่เกิดขึ้นแล้ว
ซึ่งความตรึกเกี่ยวด้วยการเบียดเบียน (วิหิงสาวิตก) ที่เกิดขึ้นแล้ว
ซึ่งบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นแล้ว
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้คอยเขี่ยไข่ขาง เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้ปิดแผล เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น
สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว
ก็ไม่มีจิตยึดถือเอาทั้งโดยลักษณะที่เป็นการรวบถือทั้งหมด
(โดยนิมิต)
และไม่ถือเอาโดยการแยกเป็นส่วน ๆ (โดยอนุพยัญชนะ)
อกุศลธรรมอันเป็นบาป คือ อภิชฌาและโทมนัส
มักไหลไปตามภิกษุ ผู้ไม่สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
เพราะการไม่สำรวมอินทรีย์เหล่าใดเป็นเหตุ
เธอก็ปฏิบัติ เพื่อปิดกั้นอินทรีย์นั้นไว้
เธอรักษาและถึงการสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้ปิดแผล เป็นอย่างนี้แล.
(ในที่นี้ ยกมาให้เห็นเพียง ๒ จากทั้งหมด ๑๑ คุณสมบัติ)

รูปแบบการละ
ความเพลินในอารมณ์โดยวิธีอื่น

กระจายซึ่งผัสสะ ๓๓

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๘๕/๑๒๔–๗.

ภิกษุทั้งหลาย ! วิญญาณย่อมมีขึ้น เพราะอาศัยธรรมสองอย่าง. สองอย่างอะไรเล่า ? สองอย่าง คือ

ภิกษุทั้งหลาย !
เพราะอาศัยซึ่ง**จักษุ**ด้วย ซึ่ง**รูปทั้งหลาย**ด้วย **จักขุวิญญาณ** จึงเกิดขึ้น.
จักษุ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น
รูปทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น
ธรรมทั้งสองอย่างนี้แล เป็นสิ่งที่หวั่นไหวด้วย อาพาธด้วย **ไม่เที่ยง** มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น
จักขุวิญญาณ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น

เหตุอันใดก็ตาม ปัจจัยอันใดก็ตาม เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญาณ
แม้เหตุอันนั้น แม้ปัจจัยอันนั้น ก็ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.
ภิกษุทั้งหลาย ! จักขุวิญญาณเกิดขึ้นแล้ว
เพราะอาศัยปัจจัยที่ไม่เที่ยงดังนี้ จักขุวิญญาณเป็นของเที่ยงมาแต่ไหน.

ภิกษุทั้งหลาย !   ความประจวบพร้อม ความประชุมพร้อม ความมาพร้อมกันแห่งธรรมทั้งหลาย (จักษุ+รูป+จักขุวิญญาณ) ๓ อย่างเหล่านี้ อันใดแล
ภิกษุทั้งหลาย !   อันนี้เราเรียกว่าจักขุสัมผัส.
ภิกษุทั้งหลาย !   **แม้จักขุสัมผัสก็เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง** มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

เหตุอันใดก็ตาม ปัจจัยอันใดก็ตาม เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุสัมผัส แม้เหตุอันนั้น แม้ปัจจัยอันนั้น ก็ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.
ภิกษุทั้งหลาย !   จักขุสัมผัสเกิดขึ้นแล้ว
เพราะอาศัยปัจจัยที่ไม่เที่ยงดังนี้
จักขุสัมผัสจักเป็นของเที่ยงมาแต่ไหน.

(ในกรณีแห่งโสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ ก็มีนัยเดียวกัน).

ภิกษุทั้งหลาย !
เพราะอาศัยซึ่งมโนด้วย ซึ่งธรรมารมณ์ทั้งหลายด้วย
มโนวิญญาณจึงเกิดขึ้น.
มโนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น
ธรรมารมณ์ทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น

ธรรมทั้งสองอย่างนี้แล เป็นสิ่งที่หวั่นไหวด้วย อาพาธด้วย
ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น
มโนวิญญาณ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น

เหตุอันใดก็ตาม ปัจจัยอันใดก็ตาม เพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนวิญญาณ
แม้เหตุอันนั้น แม้ปัจจัยอันนั้น ก็ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.
ภิกษุทั้งหลาย ! มโนวิญญาณเกิดขึ้นแล้ว
เพราะอาศัยปัจจัยที่ไม่เที่ยงดังนี้
มโนวิญญาณเป็นของเที่ยงมาแต่ไหน.

ความประจวบพร้อม ความประชุมพร้อม
ความมาพร้อมกัน แห่งธรรมทั้งหลาย
(มโน+ธรรมารมณ์+มโนวิญญาณ) ๓ อย่างเหล่านี้อันใดแล
ภิกษุทั้งหลาย ! อันนี้เราเรียกว่า มโนสัมผัส.
ภิกษุทั้งหลาย ! **แม้มโนสัมผัส ก็เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง**
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

เหตุอันใดก็ตาม ปัจจัยอันใดก็ตาม เพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนสัมผัส
แม้เหตุอันนั้น แม้ปัจจัยอันนั้น ก็ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง
มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

ภิกษุทั้งหลาย ! มโนสัมผัสเกิดขึ้นแล้ว
เพราะอาศัยปัจจัยที่ไม่เที่ยงดังนี้
มโนสัมผัสจักเป็นของเที่ยงมาแต่ไหน.

ภิกษุทั้งหลาย !
บุคคลที่ผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึก (เวเทติ)
ผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด (เจเตติ)
ผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้หมายรู้ (สญฺชานาติ)
แม้ธรรมทั้งหลายอย่างนี้เหล่านี้
ก็ล้วนเป็นสิ่งที่หวั่นไหวด้วย อาพาธด้วย
ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

ตามแนวแห่งสัมมาสังกัปปะ ๓๔

–บาลี มู. ม. ๑๒/๒๓๒–๒๓๖/๒๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุตรึกตามตรองตามถึงอารมณ์ใด ๆ มาก
จิตย่อมน้อมไป โดยอาการอย่างนั้น ๆ

ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึง กามวิตก มาก
ก็เป็นอันว่า ละเนกขัมมวิตกเสีย
กระทำแล้วอย่างมากซึ่ง กามวิตก
จิตของเธอนั้นย่อมน้อมไปเพื่อความตรึกในกาม

ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึง พ์ยาปาทวิตก มาก
ก็เป็นอันว่า ละอัพ์ยาปาทวิตกเสีย
กระทำแล้วอย่างมากซึ่ง พ์ยาปาทวิตก
จิตของเธอนั้นย่อมน้อมไปเพื่อความตรึกในการพยาบาท

ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึง วิหิงสาวิตก มาก
ก็เป็นอันว่า ละอวิหิงสาวิตกเสีย
กระทำแล้วอย่างมากซึ่ง วิหิงสาวิตก
จิตของเธอนั้นย่อมน้อมไปเพื่อความตรึกในการทำสัตว์ให้ลำบาก

ภิกษุทั้งหลาย !
เปรียบเหมือนในคราวฤดูสารท คือเดือนสุดท้ายแห่งฤดูฝน
คนเลี้ยงโคต้องเลี้ยงฝูงโคในที่แคบเพราะเต็มไปด้วยข้าวกล้า
เขาต้องตีต้อนห้ามกันฝูงโคจากข้าวกล้านั้นด้วยท่อนไม้
เพราะเขาเห็นโทษ คือ การถูกประหาร การถูกจับกุม
การถูกปรับไหม การติเตียน เพราะมีข้าวกล้านั้นเป็นเหตุ

ข้อนี้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ! ถึงเราก็ฉันนั้น
ได้เห็นแล้วซึ่งโทษความเลวทราม
เศร้าหมองแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย
เห็นอานิสงส์ในการออกจากกาม
ความเป็นฝักฝ่ายของความผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร
มีตนส่งไปอย่างนี้ เนกขัมมวิตก ย่อมเกิดขึ้น ...
อัพ๎ยาปาทวิตก ย่อมเกิดขึ้น ... อวิหิงสาวิตก ย่อมเกิดขึ้น.
เราย่อมรู้แจ้งชัดว่า อวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่เราแล้ว
ก็อวิหิงสาวิตกนั้น ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน
เบียดเบียนผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย
แต่เป็นไปพร้อมเพื่อความเจริญแห่งปัญญา
ไม่เป็นฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น เป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน.

แม้เราจะตรึกตามตรองตามถึงอวิหิงสาวิตกนั้นตลอดคืน
ก็มองไม่เห็นภัยอันจะเกิดขึ้น เพราะอวิหิงสาวิตกนั้นเป็นเหตุ
แม้เราจะตรึกตามตรองตามถึงอวิหิงสาวิตกนั้น ตลอดวัน
หรือตลอดทั้งกลางคืนกลางวัน
ก็มองไม่เห็นภัยอันจะเกิดขึ้นเพราะ อวิหิงสาวิตกนั้นเป็นเหตุ

ภิกษุทั้งหลาย !
ก็แต่ว่า เมื่อเราตรึกตามตรองตามนานเกินไปนัก กายก็เมื่อยล้า
เมื่อกายเมื่อยล้า จิตก็อ่อนเพลีย
เมื่อจิตอ่อนเพลีย จิตก็ห่างจากสมาธิ
เพราะเหตุนั้น เราจึงดำรงจิตให้หยุดอยู่ในภายใน
กระทำให้มีอารมณ์อันเดียวตั้งมั่นไว้.
ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ?
เพราะเราประสงค์อยู่ว่าจิตของเราอย่าฟุ้งขึ้นเลย ดังนี้.
ภิกษุทั้งหลาย !
ภิกษุตรึกตามตรองตามถึงอารมณ์ใด ๆ มาก
จิตย่อมน้อมไปโดยอาการอย่างนั้น ๆ

ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึง เนกขัมมวิตกมาก
ก็เป็นอันว่าละกามวิตกเสีย
กระทำแล้วอย่างมากซึ่งเนกขัมมวิตก
จิตของเธอนั้นย่อมน้อมไปเพื่อความตรึกในการออกจากกาม

ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึง อัพ์ยาปาทวิตกมาก
ก็เป็นอันว่าละพ์ยาปาทวิตกเสีย
กระทำแล้วอย่างมากในอัพ์ยาปาทวิตก
จิตของเธอนั้นย่อมน้อมไปเพื่อความตรึกในการไม่พยาบาท

ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึง อวิหิงสาวิตกมาก
ก็เป็นอันว่าละวิหิงสาวิตกเสีย
กระทำแล้วอย่างมากในอวิหิงสาวิตก
จิตของเธอนั้นย่อมน้อมไป
เพื่อความตรึกในการไม่ยังสัตว์ให้ลำบาก
ภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนในเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อน
ข้าวกล้าทั้งหมด เขาขนนำไปในบ้านเสร็จแล้ว
คนเลี้ยงโคพึงเลี้ยงโคได้.
เมื่อเขาไปพักใต้ร่มไม้ หรือไปกลางทุ่งแจ้ง ๆ
พึงทำแต่ความกำหนดว่า นั่นฝูงโคดังนี้ (ก็พอแล้ว)
ฉันนั้นเหมือนกัน.

ย่อมยุบ ย่อมไม่ก่อ ย่อมขว้างทิ้ง ย่อมไม่ถือเอา ซึ่ง... ขันธ์ ๕

๓๕

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๐๕–๑๑๐/๑๕๘–๑๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
เมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงชาติก่อน ได้เป็นอันมาก
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด
ย่อมตามระลึกถึงซึ่งอุปาทานขันธ์ทั้งห้า
หรือขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง แห่งอุปาทานขันธ์ทั้งห้านั้น.
ห้าอย่างไรกันเล่า ? ห้าอย่างคือ

ภิกษุทั้งหลาย !
เขาเมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงซึ่ง รูป นั่นเทียว ว่า
“ในอดีตกาลนานไกล เราเป็นผู้มีรูปอย่างนี้” ดังนี้บ้าง
ภิกษุทั้งหลาย !
เขาเมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงซึ่ง เวทนา นั่นเทียว ว่า
“ในอดีตกาลนานไกล เราเป็นผู้มีเวทนาอย่างนี้” ดังนี้บ้าง
ภิกษุทั้งหลาย !
เขาเมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงซึ่ง สัญญา นั่นเทียว ว่า
“ในอดีตกาลนานไกล เราเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้” ดังนี้บ้าง
ภิกษุทั้งหลาย !
เขาเมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงซึ่ง สังขาร นั่นเทียว ว่า
“ในอดีตกาลนานไกล เราเป็นผู้มีสังขารอย่างนี้” ดังนี้บ้าง

ภิกษุทั้งหลาย !
เขาเมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงซึ่ง วิญญาณ นั่นเทียว ว่า
“ในอดีตกาลนานไกล เราเป็นผู้มีวิญญาณอย่างนี้” ดังนี้บ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย ! ทำไมเขาจึงกล่าวกันว่า รูป ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมชาตินั้น ย่อมสลาย (รุปฺปติ)
เหตุนั้นจึงเรียกว่า รูป. สลายเพราะอะไร ?
สลายเพราะความเย็นบ้าง เพราะความร้อนบ้าง
เพราะความหิวบ้าง เพราะความระหายบ้าง
เพราะการสัมผัสกับเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานบ้าง.
ภิกษุทั้งหลาย ! **ธรรมชาตินั้น ย่อมสลาย เหตุนั้นจึงเรียกว่า รูป.**

ภิกษุทั้งหลาย ! ทำไมเขาจึงกล่าวกันว่าเวทนา ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมชาตินั้น อันบุคคลรู้สึกได้ (เวทยติ)
เหตุนั้นจึงเรียกว่า เวทนา. รู้สึกซึ่งอะไร ?
รู้สึกซึ่งสุขบ้าง ซึ่งทุกข์บ้าง ซึ่งอทุกขมสุขบ้าง.
ภิกษุทั้งหลาย ! **ธรรมชาตินั้น อันบุคคลรู้สึกได้**
เหตุนั้นจึงเรียกว่า เวทนา.
ภิกษุทั้งหลาย ! ทำไมเขาจึงกล่าวกันว่า สัญญา ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมชาตินั้น ย่อมหมายรู้ได้พร้อม (สญฺชานาติ)
เหตุนั้นจึงเรียกว่า สัญญา. หมายรู้ได้พร้อมซึ่งอะไร ?
หมายรู้ได้พร้อมซึ่งสีเขียวบ้าง ซึ่งสีเหลืองบ้าง ซึ่งสีแดงบ้าง ซึ่งสีขาวบ้าง.
ภิกษุทั้งหลาย ! **ธรรมชาตินั้น ย่อมหมายรู้ได้พร้อม**
เหตุนั้นจึงเรียกว่า สัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย ! ทำไมเขาจึงกล่าวกันว่า สังขาร ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมชาตินั้น ย่อมปรุงแต่ง (อภิสงฺขโรนฺติ) ให้เป็นของปรุงแต่ง
เหตุนั้นจึงเรียกว่าสังขาร. ปรุงแต่งอะไรให้เป็นของปรุงแต่ง ?
ปรุงแต่งรูปให้เป็นของปรุงแต่งโดยความเป็นรูป
ปรุงแต่งเวทนาให้เป็นของปรุงแต่งโดยความเป็นเวทนา
ปรุงแต่งสัญญาให้เป็นของปรุงแต่งโดยความเป็นสัญญา
ปรุงแต่งสังขารให้เป็นของปรุงแต่งโดยความเป็นสังขาร
ปรุงแต่งวิญญาณให้เป็นของปรุงแต่งโดยความเป็นวิญญาณ.
ภิกษุทั้งหลาย ! **ธรรมชาตินั้น ย่อมปรุงแต่งให้เป็นของปรุงแต่ง เหตุนั้นจึงเรียกว่าสังขาร.**

ภิกษุทั้งหลาย ! ทำไมเขาจึงกล่าวกันว่า วิญญาณ ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมชาตินั้น ย่อมรู้แจ้ง (วิชานาติ)
เหตุนั้นจึงเรียกว่า วิญญาณ. รู้แจ้งซึ่งอะไร ?
รู้แจ้งซึ่งความเปรี้ยวบ้าง ซึ่งความขมบ้าง
ซึ่งความเผ็ดร้อนบ้าง ซึ่งความหวานบ้าง ซึ่งความขื่นบ้าง
ซึ่งความไม่ขื่นบ้าง ซึ่งความเค็มบ้าง ซึ่งความไม่เค็มบ้าง.
ภิกษุทั้งหลาย !
ธรรมชาตินั้น ย่อมรู้แจ้ง เหตุนั้นจึงเรียกว่า วิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ! **ในขันธ์ทั้งห้านั้น อริยสาวกผู้มีการสดับ ย่อมพิจารณาเห็นโดยประจักษ์ชัดดังนี้ว่า**
"ในกาลนี้ เราถูกรูปเคี้ยวกินอยู่ แม้ในอดีตกาลนานไกล เราก็ถูกรูปเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในกาลนี้ ฉันใดก็ฉันนั้น. ถ้าเราเพลิดเพลินรูปในอนาคต แม้ในอนาคตนานไกล เราก็จะถูกรูปเคี้ยวกิน เหมือนกับที่เราถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในกาลนี้ ฉันใดก็ฉันนั้น".
อริยสาวกนั้น พิจารณาเห็นดังนี้แล้ว
ย่อมเป็นผู้ไม่เพ่งต่อรูปอันเป็นอดีต ไม่เพลิดเพลินรูปอนาคต
ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ดับไม่เหลือ แห่งรูปอันเป็นปัจจุบัน.

(ในกรณีแห่ง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทรงตรัสไว้อย่างเดียวกันแล้วตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย ! เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร
รูปเที่ยง หรือไม่เที่ยง ?
"ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า !".
สิ่งใดที่ไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า ?
"เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า !".
สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอ ? ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า "นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นอัตตาของเรา" ดังนี้.
"ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า !"

(ในกรณีแห่ง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีการถามตอบแบบเดียวกัน แล้วตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้
รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีตอนาคตและปัจจุบัน
มีในภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม
เลวหรือประณีตก็ตาม มีในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม
รูปทั้งหมดนั้นบุคคลควรเห็นด้วยปัญญาโดยชอบ
ตามที่เป็นจริงอย่างนี้ ว่า
"นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เป็นเรา นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา" ดังนี้.

(ในกรณีแห่ง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทรงตรัสไว้อย่างเดียวกันแล้วตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย ! อริยสาวกนี้ เรากล่าวว่า
เธอย่อมยุบ–ย่อมไม่ก่อ ย่อมขว้างทิ้ง–ย่อมไม่ถือเอา
ย่อมทำให้กระจัดกระจาย–ย่อมไม่ทำให้เป็นกอง
ย่อมทำให้มอด–ย่อมไม่ทำให้ลุกโพลง.

อริยสาวกนั้น **ย่อมยุบ–ย่อมไม่ก่อ** ซึ่งอะไร ?
เธอย่อมยุบ–ย่อมไม่ก่อ ซึ่งรูป ซึ่งเวทนา ซึ่งสัญญา ซึ่งสังขาร ซึ่งวิญญาณ.
อริยสาวกนั้น **ย่อมขว้างทิ้ง–ย่อมไม่ถือเอา** ซึ่งอะไร ?
เธอย่อมขว้างทิ้ง–ย่อมไม่ถือเอา
ซึ่งรูป ซึ่งเวทนา ซึ่งสัญญา ซึ่งสังขาร ซึ่งวิญญาณ.
อริยสาวกนั้น **ย่อมทำให้กระจัดกระจาย–ย่อมไม่ทำให้เป็นกอง** ซึ่งอะไร?
เธอย่อมทำให้กระจัดกระจาย–ย่อมไม่**ทำให้เป็นกอง**
ซึ่งรูป ซึ่งเวทนา ซึ่งสัญญา ซึ่งสังขาร ซึ่งวิญญาณ.
อริยสาวกนั้น **ย่อมทำให้มอด–ย่อมไม่ทำให้ลุกโพลง** ซึ่งอะไร ?
เธอย่อมทำให้มอด–ย่อมไม่ทำให้ลุกโพลง
ซึ่งรูป ซึ่งเวทนา ซึ่งสัญญา ซึ่งสังขาร ซึ่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย !   อริยสาวกผู้มีการสดับ เมื่อเห็นอยู่อย่างนี้
ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา
แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ.
เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด
เพราะความคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น
เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว.
อริยสาวกนั้น ย่อมทราบชัดว่า
"ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้สำเร็จแล้ว
กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก" ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย !   ภิกษุ (ผู้ซึ่งหลุดพ้นแล้ว) นี้ เราเรียกว่า
ไม่ก่ออยู่–ไม่ยุบอยู่ แต่เป็นอันว่ายุบแล้ว–ดำรงอยู่
ไม่ขว้างทิ้งอยู่–ไม่ถือเอาอยู่ แต่เป็นอันว่าขว้างทิ้งแล้ว–ดำรงอยู่
ไม่ทำให้กระจัดกระจายอยู่–ไม่ทำให้เป็นกองอยู่
แต่เป็นอันว่าทำให้กระจัดกระจายแล้ว–ดำรงอยู่
ไม่ทำให้มอดอยู่–ไม่ทำให้ลุกโพลงอยู่
แต่เป็นอันว่าทำให้มอดแล้ว–ดำรงอยู่.

ภิกษุนั้น **ไม่ก่ออยู่–ไม่ยุบอยู่**
แต่เป็นอันว่ายุบ ซึ่งอะไรแล้ว **ดำรงอยู่ ?**
เธอไม่ก่ออยู่–ไม่ยุบอยู่
แต่เป็นอันว่ายุบ ซึ่งรูป ซึ่งเวทนา
ซึ่งสัญญา ซึ่งสังขาร ซึ่งวิญญาณ แล้ว ดำรงอยู่

ภิกษุนั้น **ไม่ขว้างทิ้งอยู่–ไม่ถือเอาอยู่**
แต่เป็นอันว่าขว้างทิ้ง ซึ่งอะไรแล้ว **ดำรงอยู่ ?**
เธอไม่ขว้างทิ้งอยู่–ไม่ถือเอาอยู่
แต่เป็นอันว่าขว้างทิ้ง ซึ่งรูป ซึ่งเวทนา
ซึ่งสัญญา ซึ่งสังขาร ซึ่งวิญญาณ แล้ว ดำรงอยู่.

ภิกษุนั้น **ไม่ทำให้กระจัดกระจายอยู่–ไม่ทำให้เป็นกองอยู่**
แต่เป็นอันว่าทำให้กระจัดกระจาย ซึ่งอะไรแล้ว **ดำรงอยู่ ?**
เธอไม่ทำให้กระจัดกระจายอยู่–ไม่ทำให้เป็นกองอยู่
แต่เป็นอันว่าทำให้กระจัดกระจายซึ่งรูป ซึ่งเวทนา
ซึ่งสัญญา ซึ่งสังขาร ซึ่งวิญญาณ แล้ว ดำรงอยู่.

ภิกษุนั้น **ไม่ทำให้มอดอยู่–ไม่ทำให้ลุกโพลงอยู่**
แต่เป็นอันว่าทำให้มอด ซึ่งอะไรแล้ว **ดำรงอยู่ ?**
เธอไม่ทำให้มอดอยู่–ไม่ทำให้ลุกโพลงอยู่
แต่เป็นอันว่าทำให้มอดซึ่งรูป ซึ่งเวทนา
ซึ่งสัญญา ซึ่งสังขาร ซึ่งวิญญาณ แล้ว ดำรงอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ! เทวดาทั้งหลาย พร้อมทั้งอินทร์ พรหม และปชาบดี ย่อมนมัสการภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ มาจากที่ไกลเทียว กล่าวว่า *“ข้าแต่ท่านบุรุษอาชาไนย ! ข้าแต่ท่านบุรุษผู้สูงสุด ! ข้าพเจ้าขอนมัสการท่าน เพราะข้าพเจ้าไม่อาจจะทราบสิ่งซึ่งท่าน อาศัยแล้วเพ่ง ของท่าน”* **ดังนี้.**

เห็นประจักษ์ตามความเป็นจริง ๓๖

–บาลี อุ. ขุ. ๒๕/๑๒๑/๘๔.

สัตว์โลกนี้ เกิดความเดือนร้อนแล้ว มีผัสสะบังหน้า
ย่อมกล่าวซึ่งโรคนั้น โดยความเป็นตน

เขาสำคัญสิ่งใด โดยความเป็นประการใด
แต่สิ่งนั้นย่อมเป็นโดยประการอื่น จากที่เขาสำคัญนั้น.

สัตว์โลกติดข้องอยู่ในภพ ถูกภพบังหน้าแล้ว
มีภพโดยความเป็นอย่างอื่น จึงได้เพลิดเพลินยิ่งนักในภพนั้น.

เขาเพลิดเพลินยิ่งนักในสิ่งใด สิ่งนั้นก็เป็นภัย
เขากลัวต่อสิ่งใด สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์.

พรหมจรรย์นี้ อันบุคคลย่อมประพฤติ ก็เพื่อการละขาดซึ่งภพ นั่นเอง.
สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหลายเหล่าใด
กล่าวความหลุดพ้นจากภพ ว่ามีได้เพราะ **ภพ**
เรากล่าวว่า สมณะทั้งปวงนั้น มิใช่ผู้หลุดพ้นจากภพ.

ถึงแม้สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหลายเหล่าใด
กล่าวความออกไปได้จากภพ ว่ามีได้เพราะ **วิภพ**
เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์ทั้งปวงนั้น ก็ยังสลัดภพออกไปไม่ได้.

ก็ทุกข์นี้เกิดขึ้นเพราะอาศัยซึ่ง อุปธิ ทั้งปวง.
ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ไม่มี ก็เพราะความสิ้นไปแห่งอุปาทานทั้งปวง.

ท่านจงดูโลกนี้เถิด
(จะเห็นว่า) สัตว์ทั้งหลาย อันอวิชชาหนาแน่นบังหน้าแล้ว
และว่าสัตว์ผู้ยินดีในภพ อันเป็นแล้วนั้น
ย่อมไม่เป็นผู้หลุดพ้นไปจากภพได้.

ก็ภพทั้งหลายเหล่าหนึ่งเหล่าใด อันเป็นไปในที่หรือในเวลาทั้งปวง
เพื่อความมีแห่งประโยชน์โดยประการทั้งปวง
ภพทั้งหลายทั้งหมดนั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา.

เมื่อบุคคลเห็นอยู่ซึ่งข้อนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริง อย่างนี้อยู่
เขาย่อมละ**ภวตัณหา**ได้ และไม่เพลิดเพลินซึ่ง**วิภวตัณหา**ด้วย.
ความดับเพราะความสำรอกไม่เหลือ
เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหาโดยประการทั้งปวง นั้นคือ นิพพาน.
ภพใหม่ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้ดับเย็นสนิทแล้ว เพราะไม่มีความยึดมั่น.
ภิกษุนั้นเป็นผู้ครอบงำมารได้แล้ว ชนะสงครามแล้ว
ก้าวล่วงภพทั้งหลายทั้งปวงได้แล้ว เป็นผู้คงที่ ดังนี้แล.

พึงเห็นว่า ชีวิตนั้นแสนสั้น ๓๗

–บาลี อฏฺจก. อํ. ๒๓/๓๒๗/๑๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย !
ฝ่ายภิกษุพวกที่เจริญมรณสติอย่างนี้
ว่า "โอหนอ เราอาจจะมีชีวิตอยู่ได้เพียง
ชั่วขณะฉันอาหารเสร็จเพียงคำเดียว.
เราพึงใส่ใจถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด.
การปฏิบัติตามคำสอนควรทำให้มากแล้วหนอ" ดังนี้ก็ดี

ว่า "โอหนอ เราอาจจะมีชีวิตอยู่ได้เพียง
ชั่วขณะที่หายใจเข้าแล้วหายใจออก
หรือชั่วหายใจออกแล้วหายใจเข้า.
เราพึงใส่ใจถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด.
การปฏิบัติตามคำสอนควรทำให้มากแล้วหนอ" ดังนี้ก็ดี

ภิกษุเหล่านี้ เราเรียกว่า **เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว**
เป็นผู้เจริญมรณสติเพื่อความสิ้นอาสวะอย่างแท้จริง.

ภิกษุทั้งหลาย !
เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้
พวกเธอทั้งหลาย พึงสำเหนียกใจไว้ว่า
“เราทั้งหลาย จักเป็นผู้ไม่ประมาทเป็นอยู่
จักเจริญมรณสติ เพื่อความสิ้นอาสวะอย่างแท้จริง” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย !
เธอทั้งหลาย พึงสำเหนียกใจไว้อย่างนี้แล.

ผลที่สุด
ของการละความเพลิน
ในอารมณ์

ผู้ได้ชื่อว่า อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศ | ๓๘

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๔๒–๕๔๕/๘๕๖–๘๖๑.

อานนท์ ! อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศ (อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา)
ในอริยวินัย เป็นอย่างไรเล่า ?
อานนท์ ! ในกรณีนี้
อารมณ์อันเป็นที่ชอบใจ–ไม่เป็นที่ชอบใจ–
ทั้งเป็นที่ชอบใจและไม่เป็นที่ชอบใจ
อันบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุเพราะเห็นรูปด้วยตา.

ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า
“อารมณ์ที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานี้ เป็นสิ่งมีปัจจัยปรุงแต่ง (สงฺขต)
เป็นของหยาบ ๆ (โอฬาริก)
เป็นสิ่งที่อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น (ปฏิจฺจ สมุปฺปนฺน)
แต่มีสิ่งโน้นซึ่งรำงับและประณีต กล่าวคือ อุเบกขา” ดังนี้.

(เมื่อรู้ชัดอย่างนี้)
อารมณ์อันเป็นที่ชอบใจ–ไม่เป็นที่ชอบใจ–
ทั้งเป็นที่ชอบใจและไม่เป็นที่ชอบใจ อันบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น
ย่อมดับไป **อุเบกขายังคงดำรงอยู่.**

อานนท์ ! อารมณ์อันเป็นที่ชอบใจ–ไม่เป็นที่ชอบใจ–ทั้งเป็นที่ชอบใจและไม่เป็นที่ชอบใจ อันบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไป เร็วเหมือนการกระพริบตาของคนอุเบกขายังคงดำรงอยู่.

อานนท์ ! นี้แล เราเรียกว่า อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่ง รูปที่รู้แจ้งด้วยจักษุ.

(ในกรณีแห่ง เสียงที่รู้แจ้งด้วยโสตะ กลิ่นที่รู้แจ้งด้วยฆานะ รสที่รู้แจ้งด้วยชิวหา โผฏฐัพพะที่รู้แจ้งด้วยผิวกาย และธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งด้วยใจ ทรงตรัสอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่อุปมาแห่งความเร็วในการดับแห่งอารมณ์นั้น ๆ คือ
กรณีเสียง เปรียบด้วยความเร็วแห่งการดีดนิ้วมือ
กรณีกลิ่น เปรียบด้วยความเร็วแห่งหยดน้ำตกจากใบบัว
กรณีรส เปรียบด้วยความเร็วแห่งน้ำลายที่ถ่มจากปลายลิ้นของคนแข็งแรง
กรณีโผฏฐัพพะ เปรียบด้วยความเร็วแห่งการเหยียดแขนพับแขนของคนแข็งแรง
กรณีธรรมารมณ์ เปรียบด้วยความเร็วแห่งการแห้งของหยดน้ำบนกระทะเหล็กที่ร้อนแดงอยู่ตลอดวัน)

ผู้เข้าไปหาเป็นผู้ไม่หลุดพ้น ผู้ไม่เข้าไปหาย่อมหลุดพ้น ๓๙

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๖๖/๑๐๕.

ภิกษุทั้งหลาย !
ผู้เข้าไปหา เป็นผู้ไม่หลุดพ้น ผู้ไม่เข้าไปหา เป็นผู้หลุดพ้น.

ภิกษุทั้งหลาย !
วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอารูป ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้
เป็นวิญญาณที่มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย
มีนันทิเป็นที่เข้าไปส้องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ได้

ภิกษุทั้งหลาย !
วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาเวทนา ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้
เป็นวิญญาณที่มีเวทนาเป็นอารมณ์ มีเวทนาเป็นที่ตั้งอาศัย
มีนันทิเป็นที่เข้าไปส้องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ได้

ภิกษุทั้งหลาย !
วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาสัญญา ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้
เป็นวิญญาณที่มีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้งอาศัย
มีนันทิเป็นที่เข้าไปส้องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ได้

ภิกษุทั้งหลาย !
วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาสังขาร ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้
เป็นวิญญาณที่มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย
มีนันทิเป็นที่เข้าไปส้องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ได้

ภิกษุทั้งหลาย !   ผู้ใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า
“เราจักบัญญัติ ซึ่งการมา การไป การจุติ การอุบัติ
ความเจริญ ความงอกงาม และความไพบูลย์ ของวิญญาณ
โดยเว้นจากรูป เว้นจากเวทนา เว้นจากสัญญา
และเว้นจากสังขาร” ดังนี้นั้น. นี่ ไม่ใช่ฐานะที่จักมีได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย !
ถ้าราคะในรูปธาตุ ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ
ในสังขารธาตุ ในวิญญาณธาตุ เป็นสิ่งที่ภิกษุละได้แล้ว

เพราะละราคะได้ อารมณ์สำหรับวิญญาณก็ขาดลง
ที่ตั้งของวิญญาณก็ไม่มี วิญญาณอันไม่มีที่ตั้งนั้น ก็ไม่งอกงาม
หลุดพ้นไปเพราะไม่ถูกปรุงแต่ง
เพราะหลุดพ้นไป ก็ตั้งมั่น เพราะตั้งมั่น ก็ยินดีในตนเอง
เพราะยินดีในตนเอง ก็ไม่หวั่นไหว เมื่อไม่หวั่นไหว ก็ปรินิพพานเฉพาะตน
ย่อมรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้สำเร็จแล้ว
กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก” ดังนี้.

เพราะไม่เพลิน จึงละอนุสัยทั้ง ๓ ได้ ๔๐

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๑๘/๘๒๓.

ภิกษุทั้งหลาย !

เพราะอาศัย ตา ด้วย รูปทั้งหลาย ด้วย จึงเกิด จักขุวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนั่น คือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัย หู ด้วย เสียงทั้งหลาย ด้วย จึงเกิดโสตวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนั่น คือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัย จมูก ด้วย กลิ่นทั้งหลาย ด้วย จึงเกิดฆานวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนั่น คือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัย ลิ้น ด้วย รสทั้งหลาย ด้วย จึงเกิดชิวหาวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนั่นคือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัย กาย ด้วย โผฏฐัพพะทั้งหลาย ด้วย
จึงเกิดกายวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนั่น คือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย...

เพราะอาศัย ใจ ด้วย ธรรมารมณ์ทั้งหลาย ด้วย จึงเกิดมโนวิญญาณ
การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการนั่น คือ ผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย
จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขบ้าง.

บุคคลนั้น
เมื่อ **สุขเวทนา** ถูกต้องอยู่
ย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำสรรเสริญ ไม่เมาหมกอยู่
อนุสัยคือราคะ ย่อมไม่ตามนอน (ตสฺส ราคานุสโย นานุเสติ) แก่บุคคลนั้น.

เมื่อ **ทุกขเวทนา** ถูกต้องอยู่
เขาย่อมไม่เศร้าโศก ย่อมไม่ระทมใจ ย่อมไม่คร่ำครวญ
ย่อมไม่ตีอกร่ำไห้ ย่อมไม่ถึงความหลงใหลอยู่
อนุสัยคือปฏิฆะ ย่อมไม่ตามนอน (ไม่เพิ่มความเคยชินให้) แก่บุคคลนั้น.

เมื่อ **เวทนาอันไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข** ถูกต้องอยู่
เขาย่อมรู้ตามเป็นจริง
ซึ่งสมุทยะ (เหตุเกิด) ของเวทนานั้นด้วย
ซึ่งอัตถังคมะ (ความดับไม่เหลือ) แห่งเวทนานั้นด้วย
ซึ่งอัสสาทะ (รสอร่อย) ของเวทนานั้นด้วย
ซึ่งอาทีนวะ (โทษ) ของเวทนานั้นด้วย
ซึ่งนิสสรณะ (อุบายเครื่องออกพ้นไป) ของเวทนานั้นด้วย
อนุสัยคืออวิชชา ย่อมไม่ตามนอน (ไม่เพิ่มความเคยชินให้) แก่บุคคลนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลนั้นหนอ
(สุขาย เวทนาย ราคานุสยํ ปหาย)
ละราคานุสัยอันเกิดจากสุขเวทนาเสียได้แล้ว
(ทุกฺขาย เวทนาย ปฏิฆานุสยํ ปฏิวิโนเทตฺวา)
บรรเทาปฏิฆานุสัยอันเกิดจากทุกขเวทนาเสียได้แล้ว
(อทุกฺขมสุขาย เวทนาย อวิชฺชานุสยํ สมูหนิตฺวา)
ถอนอวิชชานุสัย อันเกิดจากอทุกขมสุขเวทนาเสียได้แล้ว

(อวิชฺชํ ปหาย วิชฺชํ อุปฺปาเทตฺวา)

เมื่อละอวิชชาเสียได้แล้ว และทำวิชชาให้เกิดขึ้นได้แล้ว

(ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทุกฺขสฺสนฺตกโร ภวิสฺสตีติ)

เขาจักทำที่สุดแห่งทุกข์ ในทิฏฐธรรม (รู้เห็นได้เลย) **นี้ได้ นั้น**

(ฐานเมตํ วิชฺชติฯ)

ข้อนี้เป็นฐานะที่จักมีได้.

ย่อมหลุดพ้นไปจากทุกข์ ๔๑

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๓๙/๖๕., -บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖/๑๙-๒๐.

ภิกษุทั้งหลาย !
ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **รูป**
ผู้นั้น เท่ากับไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **เวทนา**
ผู้นั้น เท่ากับไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สัญญา**
ผู้นั้น เท่ากับไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สังขารทั้งหลาย**
ผู้นั้น เท่ากับไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **วิญญาณ**
ผู้นั้น เท่ากับไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์**

เรากล่าวว่า

**“ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน สิ่งที่เป็นทุกข์
ผู้นั้น ย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์” ดังนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย !
(ทรงตรัสกรณีเพลิน แล้วทรงตรัสกรณีไม่เพลินต่อเทียบกัน)
...ส่วนผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **จักษุ**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **โสตะ**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **ฆานะ**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **ชิวหา**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **กายะ**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **มนะ**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์**

เรากล่าวว่า
ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน สิ่งที่เป็นทุกข์
ผู้นั้น ย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย !
(ทรงตรัสกรณีเพลิน แล้วทรงตรัสกรณีไม่เพลินต่อเทียบกัน)
...ส่วนผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **รูป**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **เสียง**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **กลิ่น**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **รส**
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน **สิ่งที่เป็นทุกข์...**

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน โผฏฐัพพะ
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน สิ่งที่เป็นทุกข์...

ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน ธรรมารมณ์
ผู้นั้น เท่ากับ ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน สิ่งที่เป็นทุกข์

เรากล่าวว่า
ผู้ใด ไม่เพลิดเพลินอยู่ ใน สิ่งที่เป็นทุกข์
ผู้นั้น ย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์ ดังนี้.

ลักษณะของบุคคลสี่ประเภท | ๔๒

–บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๑๘๕/๑๓๘.

ภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลสี่จำพวกเหล่านี้ มีอยู่ หาได้อยู่ ในโลก.
สี่จำพวก อย่างไรเล่า ? สี่จำพวกคือ
กายออก แต่จิตไม่ออก (นิกฺกฏฺฐกาโย อนิกฺกฏฺฐจิตฺโต)
กายไม่ออก แต่จิตออก (อนิกฺกฏฺฐกาโย นิกฺกฏฺฐจิตฺโต)
กายก็ไม่ออกจิตก็ไม่ออก (อนิกฺกฏฺฐกาโย จ อนิกฺกฏฺฐจิตฺโต จ)
กายก็ออก จิตก็ออก (นิกฺกฏฺฐกาโย จ นิกฺกฏฺฐจิตฺโต จ)

ภิกษุทั้งหลาย !
บุคคลที่ชื่อว่า **กายออก แต่จิตไม่ออก** เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย !
ในกรณีนี้ บุคคลบางคน เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าทึบ ในที่นั้น ๆ เขาวิตกซึ่งกามวิตกบ้าง ซึ่งพ์ยาปาทวิตกบ้าง ซึ่งวิหิงสาวิตกบ้าง.
ภิกษุทั้งหลาย ! อย่างนี้แล **บุคคลที่ กายออก แต่จิตไม่ออก.**

ภิกษุทั้งหลาย !
บุคคลที่ชื่อว่า **กายไม่ออก แต่จิตออก** เป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย !
ในกรณีนี้ บุคคลบางคน ไม่ได้เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าทึบ ในที่นั้น ๆ เขาวิตกซึ่งเนกขัมมวิตกบ้าง ซึ่งอัพ์ยาปาทวิตกบ้าง ซึ่งอวิหิงสาวิตกบ้าง.
ภิกษุทั้งหลาย ! อย่างนี้แล บุคคลที่ **กายไม่ออก แต่จิตออก.**

ภิกษุทั้งหลาย !
บุคคลที่ชื่อว่า **กายก็ไม่ออก จิตก็ไม่ออก** เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย !
ในกรณีนี้ บุคคลบางคน ไม่ได้เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าทึบ ในที่นั้น ๆ เขาวิตกซึ่งกามวิตกบ้าง ซึ่งพ์ยาปาทวิตกบ้าง ซึ่งวิหิงสาวิตกบ้าง.
ภิกษุทั้งหลาย ! อย่างนี้แล บุคคลที่ **กายก็ไม่ออก จิตก็ไม่ออก.**

ภิกษุทั้งหลาย !
บุคคลที่ชื่อว่า **กายก็ออก จิตก็ออก** เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย !
ในกรณีนี้ บุคคลบางคน เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าทึบ ในที่นั้น ๆ เขาวิตกซึ่งเนกขัมมวิตกบ้าง ซึ่งอัพ์ยาปาทวิตกบ้าง ซึ่งอวิหิงสาวิตกบ้าง.
ภิกษุทั้งหลาย ! อย่างนี้แล บุคคลที่ **กายก็ออก จิตก็ออก.**

ภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แล มีอยู่ หาได้อยู่ ในโลก.

ข้อย้ำเตือนจากพระตถาคต

ความไม่ประมาท ยังกุศลธรรมทั้งหลายให้เกิดขึ้น ๔๓

–บาลี เอก. อํ. ๒๐/๑๓/๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย !
เราไม่มองเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง
ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น
หรืออกุศลธรรมที่เกิดอยู่แล้ว ย่อมเสื่อมสิ้นไป
เหมือน**ความไม่ประมาท** นี้.

ภิกษุทั้งหลาย !
เมื่อบุคคลไม่ประมาทแล้ว
กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น
และอกุศลธรรมที่เกิดอยู่แล้ว ก็เสื่อมสิ้นไป.

พินัยกรรม ของพระสังฆบิดา | ๔๔

–บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๘๐/๑๔๓.

ภิกษุทั้งหลาย !
บัดนี้ ตถาคต ขอเตือนพวกเธอทั้งหลายไว้ ว่า
สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา
พวกเธอทั้งหลาย จงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด
นี่แล เป็นพระวาจาที่ตรัสครั้งสุดท้ายของพระตถาคตเจ้า.

ขอนอบน้อมแด่

ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ

พระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า

ตถาคตสาวโก

(สาวกตถาคต)

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

(กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

หากมีความประสงค์รับสื่อ พุทธวจน เพื่อนำไปศึกษา
หรือนำไปแจกเป็นธรรมทาน สามารถแจ้งความจำนงและขอรับ

ได้ที่ **พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล**

วัดนาป่าพง WATNAPAPONG

เลขที่ 29 หมู่ที่ 7 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 12150

โทรศัพท์ 09 2526 1236, 09 9087 8986

29 Moo 7, Bueng Thong Lang, Lam Luk Ka, Pathumthani 12150, Thailand

- **สนับสนุนการเผยแผ่พุทธวจน ได้ที่**

ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา คลอง 10 (ธัญบุรี)

ชื่อบัญชี วัดนาป่าพง

เลขที่บัญชี 318-2-46175-6

หรือ

PromptPay

e-Donation วัดนาป่าพง

1. เปิดแอปฯ Mobile Banking
2. เลือกสแกน QR
3. ระบุจำนวนเงิน
4. กดยืนยันบริจาค

- **กรณีโอนเงินจากต่างประเทศ ได้ที่**

ธนาคารไทยพาณิชย์ (Siam Commercial Bank)

Account name : WATNAPAPONG

Account Number : **318-2-46175-6**

SWIFT CODE : SICOTHBK

Bank Code : 0014

Branch Code : 0318

- **ติดตามข่าวสารและข่าวประชาสัมพันธ์ พร้อมสื่อธรรมพุทธวจน**

พุทธวจนเรียล
Buddhawajana Real

ติดต่อสอบถามได้ที่ พี่ตา ตัวแทนคณะศิษย์ 092-526-1236

ขอกราบขอบพระคุณแด่

พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล และคณะสงฆ์วัดนาป่าพง

ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน

โดย พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้ที่

พุทธวจนเรียล
Buddhawajana Real

เว็บไซต์

- http://www.watnapp.com : หนังสือ และสื่อธรรมะ บนอินเทอร์เน็ต
- http://media.watnapahpong.org : ศูนย์บริการมัลติมีเดียวัดนาป่าพง
- http://www.buddha-net.com : เครือข่ายพุทธวจน
- http://etipitaka.com : โปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน
- http://www.watnapahpong.com : เว็บไซต์วัดนาป่าพง
- http://www.buddhakos.org : มูลนิธิพุทธโฆษณ์

ดาวน์โหลดโปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน (E-Tipitaka)

สำหรับคอมพิวเตอร์

- ระบบปฏิบัติการ Windows, Macintosh, Linux
  http://etipitaka.com/download

สำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
  ดาวน์โหลดได้ที่ Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
  ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka

ดาวน์โหลดโปรแกรมพุทธวจน (Buddhawajana)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
  ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
  ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana

ดาวน์โหลดโปรแกรมวิทยุวัดนาป่าพง (Watnapahpong Radio)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
  ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
  ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง

วิทยุ

- คลื่น ส.ว.พ. FM ๙๑.๐ MHz ช่วงบ่าย

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง

หนังสือธรรมโฆษณ์ ชุดจากพระโอษฐ์

(ผลงานแปลพุทธวจน โดยท่านพุทธทาสภิกขุในนามกองตำราคณะธรรมทาน)

ร่วมสนับสนุนการจัดทำโดย

พุทธวจนภิกขุคึกฤทธิ์มูลนิธิ

คณะศิษย์วัดนาป่าพงผู้สนับสนุนจากทั่วประเทศและทั่วโลก

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง (กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

พุทธวจนสถาบันภาคกลาง

พุทธวจนสถาบันภาคเหนือ

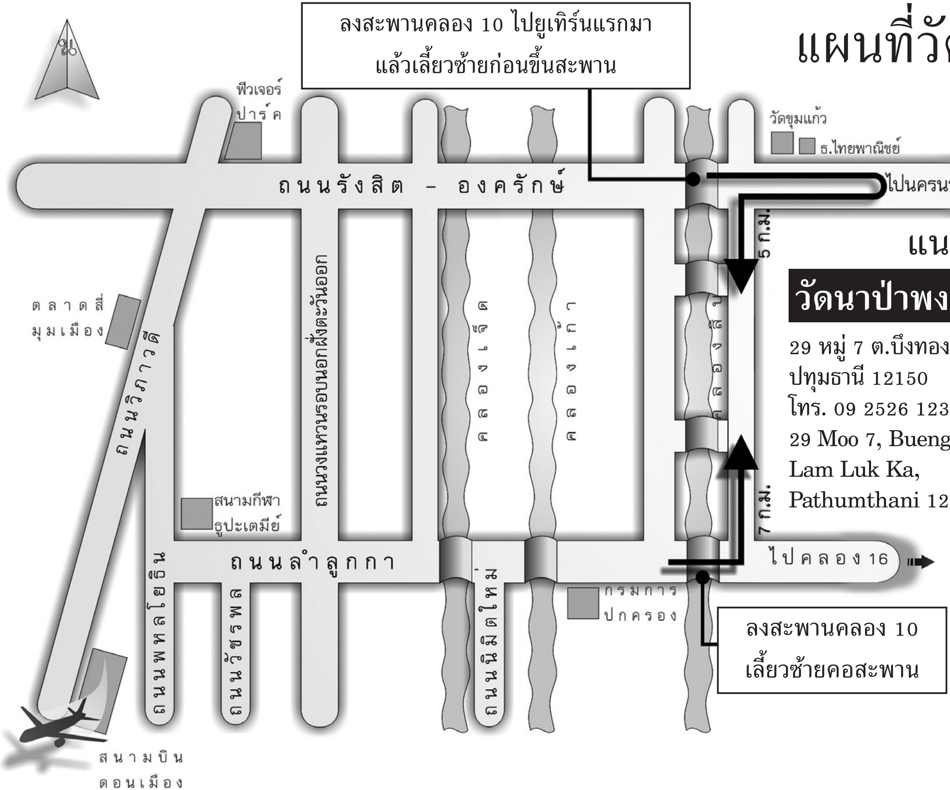
พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออก

พุทธวจนสถาบันภาคใต้

พุทธวจนสถาบันภาคตะวันตก

แผนที่วัดนาป่าพง

แนวทิวสน

วัดนาป่าพง WATNAPAPONG

29 หมู่ 7 ต.บึงทองหลาง อ.ลำลูกกา
ปทุมธานี 12150
โทร. 09 2526 1236, 09 9087 8986
29 Moo 7, Bueng Thong Lang,
Lam Luk Ka,
Pathumthani 12150, Thailand.

๑๐ พระสูตรของความสำคัญที่ชาวพุทธต้องศึกษาแต่คำสอนจากพระพุทธเจ้าเท่านั้น

ผ่านมา ๒,๕๐๐ กว่าปี
คำสอนทางพระพุทธศาสนาเกิดความหลากหลายมากขึ้น
มีสำนักต่างๆ มากมาย ซึ่งแต่ละหมู่คณะก็มีความเห็นของตน
หามาตรฐานไม่ได้ แม้จะกล่าวในเรื่องเดียวกัน
ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่สมบูรณ์
แล้วเราควรเชื่อและปฏิบัติตามใคร ?
ลองพิจารณาหาคำตอบง่ายๆ ได้จาก ๑๐ พระสูตร
ซึ่งพระตถาคตทรงเตือนเอาไว้
แล้วตรัสบอกวิธีป้องกันและแก้ไขเหตุเสื่อมแห่งธรรมเหล่านี้.
ขอเชิญมาตอบตัวเองกันเถอะว่า ถึงเวลาแล้วหรือยัง ?
ที่พุทธบริษัทจะมีมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว คือ “พุทธวจน” ธรรมวินัย
จากองค์พระสังฆบิดาอันวิญญูชนพึงปฏิบัติและรู้ตามได้เฉพาะตน ดังนี้.

๑.พระองค์ทรงสามารถกำหนดสมาธิ เมื่อจะพูด ทุกถ้อยคำจึงไม่ผิดพลาด

-บาลี มู. ม. ๑๒/๔๕๘/๔๓๐.

อัคคิเวสนะ! เรานั้นหรือ จำเดิมแต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่งการกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อม**ตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธินิมิตอันเป็นภายในโดยแท้ ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีจิตเป็นเอก** ดังเช่นที่คนทั้งหลายเคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

๒.แต่ละคำพูดเป็นอกาลิโก คือ ถูกต้องตรงจริงไม่จำกัดกาลเวลา

-บาลี มู. ม. ๑๒/๔๘๕/๔๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลายเป็นผู้ที่เรานำไปแล้วด้วยธรรมนี้ อันเป็น**ธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง** (สนฺทิฏฺฐิโก) **เป็นธรรมให้ผลไม่จำกัดกาล** (อกาลิโก) **เป็นธรรมที่ควรเรียกกันมาดู** (เอหิปสฺสิโก) **ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว** (โอปนยิโก) **อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน** (ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ).

๓.คำพูดที่พูดมาทั้งหมดนับแต่วันตรัสรู้นั้น สอดรับไม่ขัดแย้งกัน

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พร่ำสอนแสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด **ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น** ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

๔.ทรงบอกเหตุแห่งความอันตรธานของคำสอนเปรียบด้วยกลองศึก

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว กลองศึกของกษัตริย์พวกทสารหะเรียกว่า อานกะ มีอยู่ เมื่อกลองอานกะนี้ มีแผลแตกหรือลิ พวกกษัตริย์ทสารหะได้หาเนื้อไม้อื่นทำเป็นลิ่ม เสริมลงในรอยแตกของกลองนั้น (ทุกคราวไป). ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเชื่อมปะเข้าหลายครั้งหลายคราวเช่นนั้นนานเข้าก็ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเนื้อไม้เดิมของตัวกลองหมดสิ้นไป เหลืออยู่แต่เนื้อไม้ที่ทำเสริมเข้าใหม่เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ฉันใดก็ฉันนั้น ในกาลยืดยาวฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย สุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี่ยหูฟัง จักไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วนสุตตันตะเหล่าใดที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่เหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักฟังด้วยดี จักเงี่ยหูฟัง จักตั้งจิต เพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียนไป.

ภิกษุทั้งหลาย! ความอันตรธานของสุตตันตะเหล่านั้น ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา จักมีได้ด้วยอาการอย่างนี้ แล.

๕.ทรงกำชับให้ศึกษาปฏิบัติเฉพาะจากคำของพระองค์เท่านั้น อย่าฟังคนอื่น

-บาลี ทุก. อํ. ๒๐/๙๑-๙๒/๒๙๒.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุบริษัทในกรณีนี้ สุตตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้ง เป็นชั้นโลกุตตระ **ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา** เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน จึงพากันเล่าเรียน ไต่ถาม ทวนถามแก่กันและกันอยู่ว่า "ข้อนี้เป็นอย่างไร มีความหมายกี่นัย" ดังนี้ ด้วยการทำดังนี้ เธอย่อมเปิดธรรมที่ถูกปิดไว้ได้ ธรรมที่ยังไม่ปรากฏ เธอก็ทำให้ปรากฏได้ ความสงสัยในธรรมหลายประการที่น่าสงสัย เธอก็บรรเทาลงได้.

ภิกษุทั้งหลาย! **บริษัทชื่อ อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา** เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุตตันตะทั้งหลาย อันเป็นตถาคตภาษิต (ตถาคตภาสิตา) อันลึกซึ้ง (คมฺภีรา) มีอรรถอันลึกซึ้ง (คมฺภีรตฺถา) เป็นโลกุตตระ (โลกุตฺตรา) ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา (สุญฺญตปฏิสํยุตฺตา) อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ส่วนสุตตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านี้มากล่าวอยู่

พวกเธอย่อมฟังด้วยดี เงี่ยหูฟัง ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และสำคัญไปว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอเล่าเรียนธรรมอันกวีแต่งใหม่นั้นแล้ว ก็ไม่สอบถามซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่าข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้น เปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยไม่ได้ ไม่หงายของที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นได้ ไม่บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า **อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา.**

ภิกษุทั้งหลาย! **บริษัทชื่อ ปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา** เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุตตันตะทั้งหลาย ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวกอันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วน **สุตตันตะเหล่าใด อันเป็นตถาคตภาษิต อันลึกซึ้ง มีอรรถอันลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระประกอบด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านี้ มากล่าวอยู่ พวกเธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมเข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเล่าเรียน** พวกเธอเล่าเรียนธรรมที่เป็นตถาคตภาษิตนั้นแล้ว ก็สอบถามซึ่งกันและกัน ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถะเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้น

เปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยได้ หงายของที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นได้ บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า **ปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา.**

ภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แลบริษัท ๒ จำพวกนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! **บริษัทที่เลิศในบรรดาบริษัททั้งสองพวกนั้น คือ บริษัทปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา** (บริษัทที่อาศัยการสอบสวนทบทวนกันเอาเองเป็นเครื่องนำไป ไม่อาศัยความเชื่อจากบุคคลภายนอกเป็นเครื่องนำไป) แล.

๖.ทรงห้ามบัญญัติเพิ่มหรือตัดทอนสิ่งที่บัญญัติไว้

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๙๐/๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย **จักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมาทานศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด** อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

๗.สำนึกเสมอว่าตนเองเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้น ถึงแม้จะเป็นอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๘๒/๑๒๖.

ภิกษุทั้งหลาย! **ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น** ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้ให้มีคนรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าวกันแล้ว **ตถาคตเป็นผู้รู้มรรค** (มคฺคญฺญู) **เป็นผู้รู้แจ้งมรรค** (มคฺควิทู) **เป็นผู้ฉลาดในมรรค** (มคฺคโกวิโท). ภิกษุทั้งหลาย! **ส่วนสาวกทั้งหลายในกาลนี้ เป็นผู้เดินตามมรรค** (มคฺคานุคา) **เป็นผู้ตามมาในภายหลัง.**

ภิกษุทั้งหลาย! นี้แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตถาคตผู้อรหันต-สัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุผู้ปัญญาวิมุตติ.

๘.ตรัสไว้ว่าให้ทรงจำบทพยัญชนะและคำอธิบายอย่างถูกต้อง พร้อมขยันถ่ายทอดบอกสอนกันต่อไป

-บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๑๙๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย! **พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาถูก ด้วยบทพยัญชนะที่ใช้กันถูก ความหมายแห่งบทพยัญชนะที่ใช้กันก็ถูก ย่อมมีนัยอันถูกต้องเช่นนั้น.** ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น มูลกรณีที่หนึ่ง ซึ่งทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุเหล่าใด เป็นพหุสูต คล่องแคล่ว ในหลักพระพุทธวจน ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา (แม่บท) **พวกภิกษุเหล่านั้น เอาใจใส่ บอกสอน เนื้อความแห่งสูตรทั้งหลายแก่คนอื่นๆ** เมื่อท่านเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรทั้งหลาย ก็ไม่ขาดผู้เป็นมูลราก (อาจารย์) มีที่อาศัยสืบกันไป. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น **มูลกรณีที่สาม** ซึ่งทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

*** ในที่นี้ยกมา ๒ นัย จาก ๔ นัย ของมูลเหตุสี่ประการ ที่ทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป

๙. ทรงบอกวิธีแก้ไขความผิดเพี้ยนในคำสอน

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๔๔/๑๑๓-๖.

๑. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ! ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

๒. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

๓. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหุสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

๔. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหุสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

เธอทั้งหลายยังไม่พึงชื่นชม ยังไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงสอบสวนลงในพระสูตร เทียบเคียงดูในวินัย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า "นี้มิใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด" **เธอทั้งหลาย พึงทิ้งคำนั้นเสีย**

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า "นี้เป็นพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนั้นรับมาด้วยดี" เธอทั้งหลาย พึงจำมหาปเทส... นี้ไว้.

๑๐. ทรงตรัสแก่พระอานนท์ ให้ใช้ธรรมวินัยที่ตรัสไว้เป็นศาสดาแทนต่อไป

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๗๘/๑๔๑.

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๑๗/๗๔๐

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า 'ธรรมวินัยของพวกเรามีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา' ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น. อานนท์! **ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.**

อานนท์! ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่. **อานนท์! ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้น จักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุดแล.**

อานนท์! ความขาดสูญแห่งกัลยาณวัตรนี้ มีในยุคแห่งบุรุษใด บุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย... เราขอกล่าวย้ำกะเธอว่า... **เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.**

เธอทั้งหลายอย่าเป็น
บุรุษคนสุดท้าย
ของเราเลย

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

พระไตรปิฎก
ฉบับหลวง
ภาษาไทย **80** เล่ม
พ.ศ. **2500**

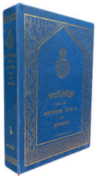
พระไตรปิฎก
ฉบับมหาเถรสมาคม
ภาษาไทย **45** เล่ม
พ.ศ. **2549**

พระไตรปิฎก
ฉบับมหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย **91** เล่ม
พ.ศ. **2525**

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย **45** เล่ม
พ.ศ. **2535**

งานแปล พระไตรปิฎก
ชุดจากพระโอษฐ์ **5** เล่ม
โดยพุทธทาสภิกขุ
พ.ศ. **2521**

1

2

3

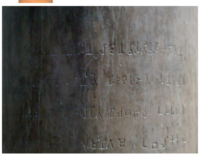
4

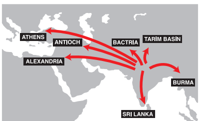
5

ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

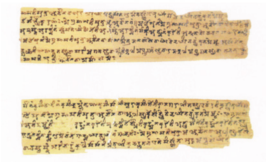

เสาหินอโศก
(อินเดีย)
พ.ศ. **234**

จารึกใบลาน
(อัฟกานิสถาน)
พ.ศ. **1000**

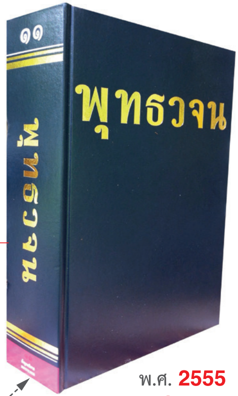
ศิลาจารึก
(ประเทศไทย)
พ.ศ. **1200 - 1400**

พ.ศ. 1
พ.ศ. 234
พ.ศ. 500
พ.ศ. 1000
พ.ศ. 1200
พ.ศ. 1400
พ.ศ. 1500

พุทธวจน-หมวดธรรม

พ.ศ. **2553**

พ.ศ. **2555**

พุทธวจน-ปิฎก

33 เล่ม

❹ ❸ ❷ ❶ ❺

พระไตรปิฎก
ฉบับ ร.ศ.๑๑๒
สมัยรัชกาลที่ ๕
พ.ศ. **2436**

\+

พระไตรปิฎก
ฉบับสยามรัฐ
ภาษาบาลี
อักขระสยาม
พ.ศ. **2468**

พุทธวจน **APP**

E-TIPITAKA+ **APP**
E-TIPITAKA **APP**

คัมภีร์ใบลาน
อักขระขอม
สมัยรัชกาลที่ ๑
พ.ศ. **2331**

วิทยุวัดนาป่าพง **APP**

พ.ศ. 2000
พ.ศ. 2331
พ.ศ. 2436
พ.ศ. 2500
พ.ศ. 2555
พ.ศ. 3000

๑) หลักฐานสมัย **พุทธกาล**

การใช้ **พุทธวจน** ที่มีความหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า มีมาตั้งแต่ใน**สมัยพุทธกาล** ดังปรากฏหลักฐาน**ในพระวินัยปิฎก** ว่า**พระศาสดาให้เรียนพุทธวจน** (ภาพที่ ๑.๑ และภาพที่ ๑.๒)

ภิก์ขู อามัน์เตสิ "น ภิก์ขเว พุท์ธวจนํ ฉัน์ทโส อาโรเปตัพ์พํ; โย อาโรเปย์ย, อาบัต์ติ ทุก์กฏัส์ส. อนุชานามิ ภิก์ขเว สกาย นิรุต์ติยา พุท์ธวจนํ ปริยาปุณิตุน์ติ.

ภาพที่ ๑.๑

***คำอธิบายภาพ**: ข้อความส่วนหนึ่งจากพระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (จปร.อักษรสยาม) หน้า ๖๔ ซึ่งพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๕ เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค ๒ หน้า ๔๕ ได้แปลเป็นภาษาไทยไว้ดังนี้*

*[๑๘๐] ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงยก**พุทธวจนะ**ขึ้นโดยภาษาสันสกฤต รูปใดยกขึ้น ต้องอาบัติทุกกฏ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย **เราอนุญาตให้เล่าเรียนพุทธวจนะ**ตามภาษาเดิม.*

ที่มา:
พระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ.๒๔๓๖) พระวินยปิฎก จุล์ลวัค์ค เล่ม ๒ หน้า ๖๔

ภาพที่ ๑.๒

คำอธิบายภาพ:
คำแปลเป็นภาษาไทยของภาพที่ ๑.๑ จากหนังสือ สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พุทธวจนะให้เสียเพราะสำเนียงของตน ๆ ขอพวกภิกษุยกพระพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะเถิด. พระองค์ตรัสติเตียนแล้ว จึงทรงบัญญัติไว้ว่า น ภิกฺขเว ฉนฺทโส พุทฺธ-วจนํ อาโรเปตพฺพํ. โย อาโรเปยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส. อนุชานามิ ภิกฺขเว สกาย นิรุตฺติยา พุทฺธวจนํ ปริยาปุณิตุํ แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายไม่พึงยกพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะ. ภิกษุใดยกขึ้น ต้องทุกกฏ. เราอนุญาตให้เรียนพุทธวจนะตามสำเนียงของตน ๆ. เรื่องนี้ควรดูใน ขุททกขันธก จุลวรรค เล่ม ๗ หน้า ๗๐ [ข้อ ๑๘๐].

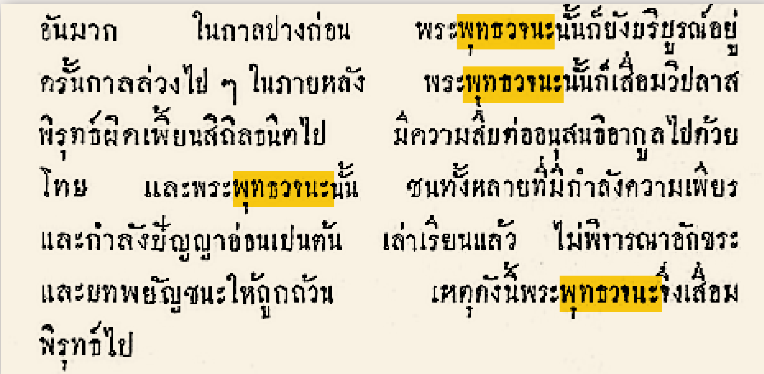
(นิต. ๑๐).

ที่มา:
หนังสือ สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๖๙๖

๒) หลักฐานสมัย **รัชกาลที่ ๑**

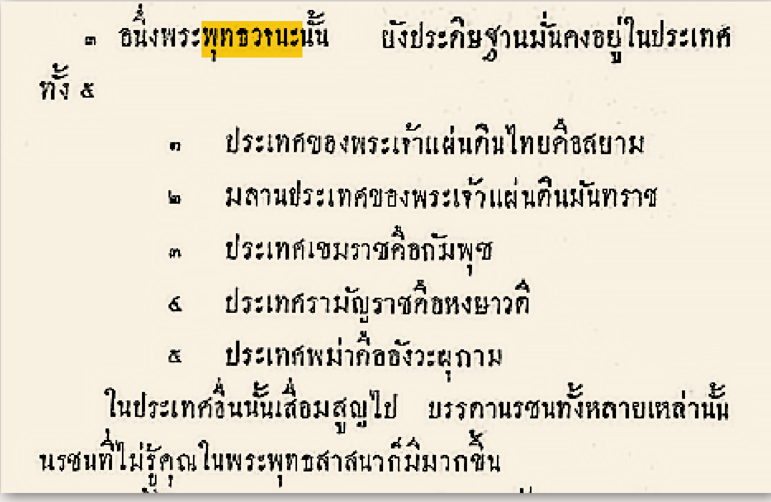
พุทธวจนะ มีปรากฏในหนังสือ**พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล** ซึ่งแต่งเป็นภาษามคธเพื่อเฉลิมพระเกียรติเมื่อสังคายนา**ในรัชกาลที่ ๑** เป็นหนังสือ ๗ ผูก ต้นฉบับมีอยู่ในวัดพระแก้ว กรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา แปลเป็นภาษาไทยโดยพระยาพจนสุนทร คำนำของหนังสือเล่มนี้ เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ภาพที่ ๒.๑ และภาพที่ ๒.๒)

ขันมาก ในกาลปางก่อน พระพุทธวจนะนั้นก็ยังบริบูรณ์อยู่
ครั้นกาลล่วงไป ๆ ในภายหลัง พระพุทธวจนะนั้นก็เสื่อมวิปลาส
พิรุทธ์ผิดเพี้ยนสิถิลธนิตไป มีความสับต่ออนุสนธิอากูลไปด้วย
ไทย และพระพุทธวจนะนั้น ชนทั้งหลายที่มีกำลังความเพียร
และกำลังปัญญาอ่อนเปนต้น เล่าเรียนแล้ว ไม่พิจารณาอักขระ
และยกพยัญชนะให้ถูกถ้วน เหตุดังนั้นพระพุทธวจนะจึงเสื่อม
พิรุทธ์ไป

ภาพที่ ๒.๑

คำอธิบายภาพ: *ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล หน้า ๑*

๑ อนึ่งพระพุทธวจนะนั้น ยังประดิษฐานมั่นคงอยู่ในประเทศ ทั้ง ๕

๑ ประเทศของพระเจ้าแผ่นดินไทยคือสยาม

๒ มลานประเทศของพระเจ้าแผ่นดินมันทราช

๓ ประเทศเขมราชคือกัมพุช

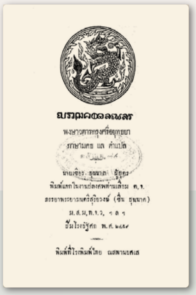
๔ ประเทศรามัญราชคือหงษาวดี

๕ ประเทศพม่าคืออังวะผุกาม

ในประเทศอื่นนั้นเสื่อมสูญไป บรรดานรชนทั้งหลายเหล่านั้น นรชนที่ไม่รู้คุณในพระพุทธสาสนาก็มีมากขึ้น

ภาพที่ ๒.๒

คำอธิบายภาพ : *ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล หน้า ๒*

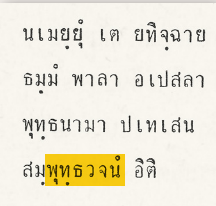

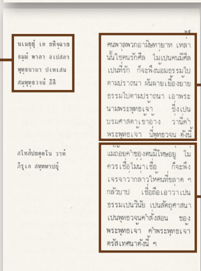
ที่มา :

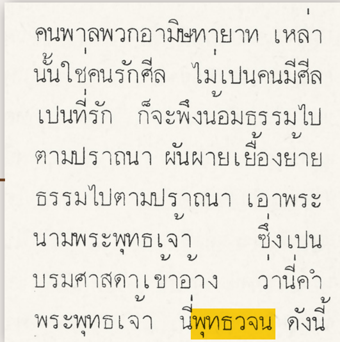
หนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล

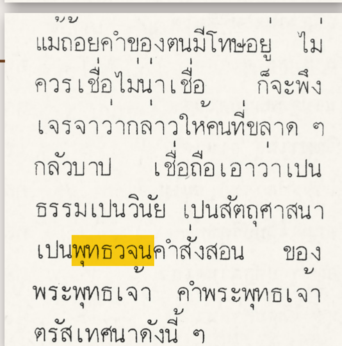
๓) หลักฐานสมัย **รัชกาลที่ ๔**

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ **พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย** พระราชนิพนธ์**ในรัชกาลที่ ๔** (ภาพที่ ๓.๑) และปรากฏในหนังสือ **ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ ๔** ภาค ๒ (ภาพที่ ๓.๒ และภาพที่ ๓.๓)

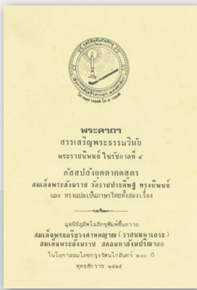

นเมยฺยุํ เต ยทิจฺฉาย
ธมฺมํ พาลา อเปสลา
พุทฺธนามา ปเทเสน
สมฺพุทฺธวจนํ อิติ

คนพาลพวกอามิษทายาท เหล่านั้นใช่คนรักศีล ไม่เปนคนมีศีลเปนที่รัก ก็จะพึงน้อมธรรมไปตามปราถนา ผันผายเยื้องย้ายธรรมไปตามปราถนา เอาพระนามพระพุทธเจ้า ซึ่งเปนบรมศาสดาเข้าอ้าง ว่านี่คำพระพุทธเจ้า นี่พุทธวจน ดังนี้

แม้ถ้อยคำของตนมีโทษอยู่ ไม่ควรเชื่อไม่น่าเชื่อ ก็จะพึงเจรจาว่ากล่าวให้คนที่ขลาด ๆ กลัวบาป เชื่อถือเอาว่าเปนธรรมเปนวินัย เปนสัตถุศาสนา เปนพุทธวจนคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้า คำพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาดังนี้ ๆ

ภาพที่ ๓.๑

พระคาถา
สรรเสริญพระธรรมวินัย
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔
กัสสปสังยุตตาคตสูตร
สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ ทรงนิพนธ์
และ ทรงแปลเป็นภาษาไทยทั้งสองเรื่อง
มูลนิธิภูมิพโลภิกขุพิมพ์ขึ้นถวาย
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี
พุทธศักราช ๒๕๒๕

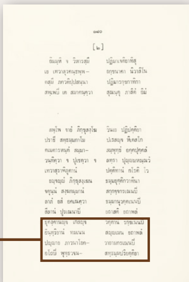
ที่มา:
หนังสือ พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงแปลเป็นภาษาไทยโดย สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ หน้า ๒๕

ธุตงฺคานญฺจ เกสญฺจิ วตฺตานํ รกฺขเนนปิ
อินฺทฺริยานํ ทมเนน สญฺญเมน ยถาพลํ
ปญฺญาย ภาวนาโยค– วายามกรเณนปิ
อโถปิ พุทฺธวจน– สทฺธมฺมปริยตฺติยา

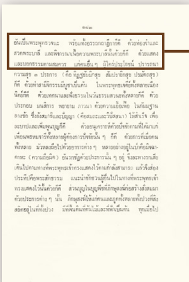

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

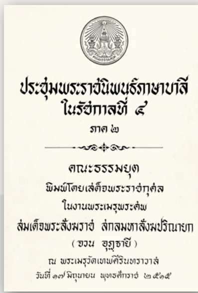
อันเป็นพระพุทธวจนะ พร้อมทั้งอรรถกถาฎีกาก็ดี ด้วยท่องจำและสวดพระบาลี และพิจารณาเนื้อความพระบาลีนั้นด้วยก็ดี ด้วยแสดงและบอกธรรมตามสมควร แก่คนอื่น ๆ ผู้ใคร่ประโยชน์ ปรารถนา

ภาพที่ ๓.๒

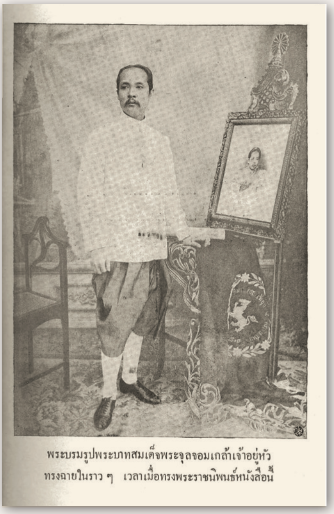
ภาพที่ ๓.๓

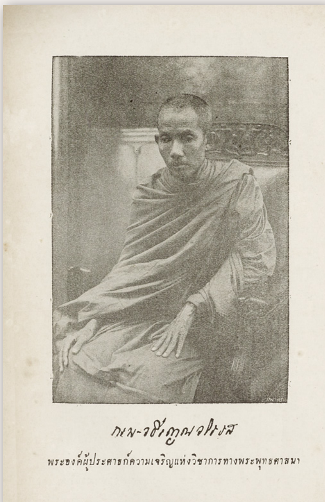
ที่มา :
หนังสือ ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒ หน้า ๑๘๐ และหน้า ๑๘๓

๔) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๕

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ **พระราชวิจารณ์ เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์** (ภาพที่ ๔.๑), ปรากฏในหนังสือ **พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ทรงมีไปมากับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ภาพที่ ๔.๒ และภาพที่ ๔.๓) และปรากฏในหนังสือ **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓) จัดทำโดย มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา (ภาพที่ ๔.๔)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

จะเป็นก่อนสังคายนาที่ ๓ ฤๅสังคายนาที่ ๓ แล้วจำไม่สนัด พวกมหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันลึกลับซึ่งพระเถรเจ้าแต่ก่อนได้ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึงนำมาสั่งสอน แต่นั้นฝ่ายมหายานก็รุ่งเรืองขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งสั่งสอนกันแต่ด้วยวาจาความรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถรเจ้าซึ่งเป็นอรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันในระหว่างหินยานและมหายานนั้น เขายอมรับว่าเป็นพุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้สั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้น จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้สั่งสอน

จะทำสังคายนาที่ ๒ เกิดขึ้นด้วยโรงเรียนทั้ง ๖ กล่าวต่าง ๆ กันไป จึงได้ประชุมสังคายนา ซึ่งเรียกว่าเคาซิลเป็นครั้งที่ ๒ เพิ่มเติมที่เรียนขึ้นอีก แต่เป็นหินยานทั้งสิ้น ในระหว่างนี้จนถึงตติยสังคายนา พระพุทธสาสนาร่วงโรยลงไปมาก พระเจ้าอโศกประชุมพระสงฆ์บรรดาซึ่งจะหาได้ในอินเดียมาสอบสวน ในเวลานั้นจึงรู้ว่ามีลัทธิต่างกันอยู่ แต่พระอุปคุปตและโมคคัลลีบุตรติสเถร เป็นหินยาน เพราะฉะนั้นสังคายนาครั้งที่ ๓ จึงเป็นพวกหินยานยังมีอำนาจ ได้ตั้งโรงเรียนหลายโรง แต่พวกมหายานก็มีโรงเรียนเกิดขึ้น เว้นแต่อำนาจยังน้อยกว่าพวกหินยาน

จะเป็นก่อนสังคายนาที่ ๓ ฤๅสังคายนาที่ ๓ แล้วจำไม่สนัด พวกมหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันลึกลับซึ่งพระเถรเจ้าแต่ก่อนได้ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึงนำมาสั่งสอน แต่นั้นฝ่ายมหายานก็รุ่งเรืองขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งสั่งสอนกันแต่ด้วยวาจาความรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถรเจ้าซึ่งเป็นอรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันในระหว่างหินยานและมหายานนั้น เขายอมรับว่าเป็นพุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้สั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้น จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้สั่งสอน
เวไนยสัตว์ด้วยอภิธรรมมากกว่าพระสูตร เขาตั้งรายบัญชีลงว่าบทที่หนึ่งเทศนาสูตรนั้น ๆ ที่ ๒ สูตรนั้น ๆ จนบทที่ ๔๕ พระสูตร ตอนข้างต้นเรา ฟัง

ภาพที่ ๔.๑

พระราชวิจารณ์

เทียบลัทธิพระพุทธสาสนาฝ่ายหินยานกับมหายาน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจก

เนื่องในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

ในวันตรงกับเสด็จสวรรคต ที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

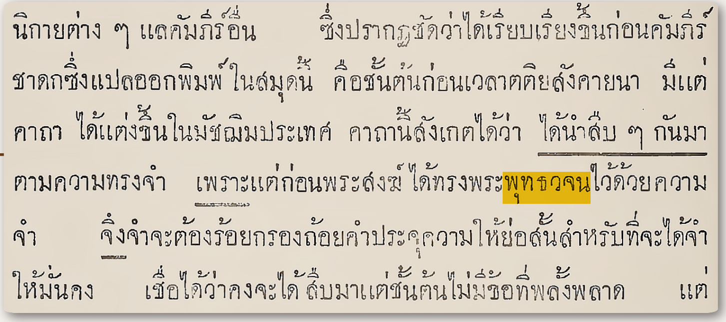
พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

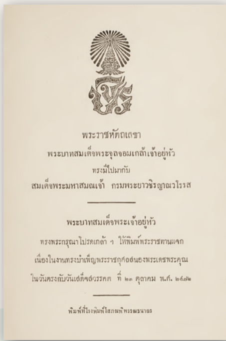
ที่มา:

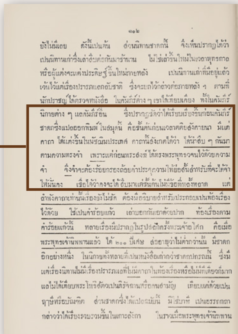
หนังสือ พระราชวิจารณ์ เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ หน้า ๑๘

นิกายต่าง ๆ แลคัมภีร์อื่น ซึ่งปรากฏชัดว่าได้เรียบเรียงขึ้นก่อนคัมภีร์ชาดกซึ่งแปลออกพิมพ์ในสมุดนี้ คือชั้นต้นก่อนเวลาตติยสังคายนา มีแต่คาถา ได้แต่งขึ้นในมัชฌิมประเทศ คาถานี้สังเกตได้ว่า ได้นำสืบ ๆ กันมาตามความทรงจำ เพราะแต่ก่อนพระสงฆ์ได้ทรงพระพุทธวจนไว้ด้วยความจำ จึงจำจะต้องร้อยกรองถ้อยคำประจุความให้ย่อสั้นสำหรับที่จะได้จำให้มั่นคง เชื่อได้ว่าคงจะได้สืบมาแต่ชั้นต้นไม่มีข้อที่พลั้งพลาด แต่

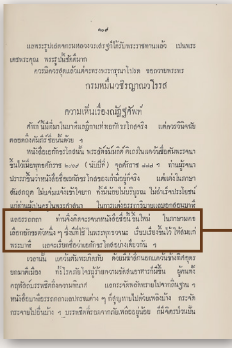
แลอรรถกถา ท่านจึงคิดจะรจนาหนังสือชื่อนี้ขึ้นใหม่ ในภาษามคธเลือกอักขรตัวหนึ่ง ๆ ซึ่งมีที่ใช้ในพระพุทธวจนะ เรียบเรียงขึ้นไว้ให้สมแก่พระบาฬี แลจะเรียกชื่อว่าเอกักขรโกสอย่างเดียวกัน ๆ

ภาพที่ ๔.๒

ภาพที่ ๔.๓

ที่มา:

หนังสือ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๑๐๒ และ ๑๐๙

ในเวลาเมื่อข้าพเจ้าได้ไปในประเทศทั้งหลาย ก็ได้มีเหตุอันสมควรซึ่งจะนำมาแสดงให้พระเถรานุเถรทั้งปวง ผู้ประกอบด้วยความอุสาหะช่วยชำระพระไตรปิฎกลงพิมพ์เปนเล่มสมุดไปแล้วนั้น เปนที่ยินดีว่าเมื่อข้าพเจ้าไปถึงประเทศใด ซึ่งได้รับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์นั้น รักษาไว้ในหอสมุดใหญ่ต่าง ๆ ย่อมมากล่าวสรรเสริญการซึ่งเราได้ทำ แลได้ตั้งสมุดไว้ ในที่อันงดงามมั่นคงทั่วทุกแห่ง มีนักปราชญ์ทั้งหลายได้อุสาหะเรียนรู้พระพุทธวะจะนะมาก กิติศัพท์ความสรรเสริญธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมปรากฏฟุ้งไปในประเทศที่ไกลทั้งหลายมากขึ้นโดยลำดับ ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่าชนทั้งหลายที่ถือสาสนาอื่นจะละสาสนาตนกลับมาถือพระพุทธสาสนา ดังชนบางพวกได้กล่าวเหมือนจะให้เห็นว่าน่าที่จะเปนเช่นนั้นได้บ้าง แต่ข้าพเจ้าสามารถที่จะกล่าวได้ว่าเมื่อพระพุทธวะจะนะแพร่หลายมีผู้รู้ธรรมะที่แท้จริงย่อมสรรเสริญยกย่องว่าพระพุทธสาสนาเปนคำสั่งสอนอันดีมีธรรมะที่แท้จริง มิใช่สาสนาที่เลวทราม แลบางพวกแสดงความปราถนายินดีที่จะได้เห็นคัมภีร์พระอรรถกถา ซึ่งจะเปนเครื่องอุดหนุนความรู้ให้แจ่มแจ้งขึ้นอีก เพราะฉนั้นการที่เราทำไม่เปนการมีคุณแต่ในกรุงสยามประเทศเดียวเท่านี้ ย่อมทำให้ผู้ที่ไม่ได้ถือพระพุทธสาสนา ทราบพระพุทธวะจะนะแพร่หลายออกไปด้วย ควรจะเปนที่ยินดีได้ประการหนึ่ง

๕๑

พระราชดำรัสตอบพระสงฆ์ทั่วไป
ที่วัดพระศรีรัตนสาสดาราม

เมื่อวันที่ ๑ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

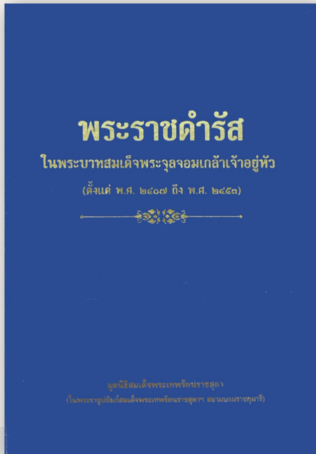
ข้าพเจ้ามีความชื่นชมยินดี ที่ได้สดับฉันทบรรยายโดยมคธภาษาอันพระมหาเถระได้รับฉันทานุมัติแห่งพระสงฆ์ทั้งปวง ผูกประพันธ์ขึ้นเปนถ้อยคำต้อนรับอันไพเราะ ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชมหาประธานาธิบดีสงฆ์ได้แสดงแล้ว ณ กาลบัดนี้ ข้าพเจ้าขอรับคำอำนวยพรแห่งพระคุณทั้งหลายด้วยความเคารพอย่างยิ่ง แลขอกล่าวสืบไปว่าความปรารถนา ซึ่งข้าพเจ้าได้พยายามที่จะออกไปในนานาประเทศครั้งนี้ย่อมปรากฏว่า ออกไปด้วยกิจการแห่งพระราชอาณาจักร ก็แต่ความจริงพระราชอาณาจักรอันนี้ เปนที่ประดิษฐานพระบรมพุทธสาสนา ตัวข้าพเจ้าเปนผู้นับถือพระพุทธสาสนา การอันใดซึ่งจะบังเกิดเปนเครื่องเจริญดีงามแก่พระราชอาณาจักร ก็ย่อมเปนเหตุให้ความเจริญแลตั้งมั่นของพระพุทธสาสนาทวียิ่งขึ้น ข้าพเจ้าย่อมรู้สึกว่าเปนน่าที่ของข้าพเจ้าซึ่งจะต้องทำนุบำรุงพระพุทธสาสนา ซึ่งเปนสิ่งคู่กันกับพระราชอาณาจักรให้ดำเนินไปในทางวัฒนาถาวรพร้อมกันทั้งสองฝ่าย

ในเวลาเมื่อข้าพเจ้าได้ไปในประเทศทั้งหลาย ก็ได้มีเหตุอันสมควรซึ่งจะนำมาแสดงให้พระเถรานุเถรทั้งปวง ผู้ประกอบด้วยความอุสาหะช่วยชำระพระไตรปิฎกลงพิมพ์เปนเล่มสมุดไปแล้วนั้น เปนที่ยินดีว่าเมื่อข้าพเจ้าไปถึงประเทศใด ซึ่งได้รับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์นั้น รักษาไว้ในหอสมุดใหญ่ต่าง ๆ ย่อมมากล่าวสรรเสริญการซึ่งเราได้ทำ แลได้ตั้งสมุดไว้ ในที่อันงดงามมั่นคงทั่วทุกแห่ง มีนักปราชญ์ทั้งหลายได้อุสาหะเรียนรู้พระพุทธวะจะนะมาก กิติศัพท์ความสรรเสริญธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมปรากฏฟุ้งไปในประเทศที่ไกลทั้งหลายมากขึ้นโดยลำดับ ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่าชนทั้งหลายที่ถือสาสนาอื่นจะละสาสนาตนกลับมาถือพระพุทธสาสนา ดังชนบางพวกได้กล่าวเหมือนจะให้เห็นว่าน่าที่จะเปนเช่นนั้นได้บ้าง แต่ข้าพเจ้าสามารถที่จะกล่าวได้ว่าเมื่อพระพุทธวะจะนะแพร่หลายมีผู้รู้ธรรมะที่แท้จริงย่อมสรรเสริญยกย่องว่าพระพุทธสาสนาเปนคำสั่งสอนอันดีมีธรรมะที่แท้จริง มิใช่สาสนาที่เลวทราม แลบางพวกแสดงความปราถนายินดีที่จะได้เห็นคัมภีร์พระอรรถกถา ซึ่งจะเปนเครื่องอุดหนุนความรู้ให้แจ่มแจ้งขึ้นอีก เพราะฉนั้นการที่เราทำไม่เปนการมีคุณแต่ในกรุงสยามประเทศเดียวเท่านี้ ย่อมทำให้ผู้ที่ไม่ได้ถือพระพุทธสาสนา ทราบพระพุทธวะจะนะแพร่หลายออกไปด้วย ควรจะเปนที่ยินดีได้ประการหนึ่ง

อนึ่งข้าพเจ้าได้ไปเห็นประเทศอื่น ซึ่งมีสาสนาต่าง ๆ กัน คุณความดีแห่งสาสนาทั้งหลายนั้น ก็ย่อมรวมลงในความประพฤติสุจริตด้วยอาการทั้งปวงมากบ้างน้อยบ้าง ใช่ว่าจะเปนสาสนาซึ่งไม่มีธรรมะอันดีนั้นก็มิได้ แต่ย่อมเปนไปด้วยความประพฤติของสาสดาผู้สอนต่างกันบ้าง ด้วยความประพฤติของคนที่ถือสาสนานั้น ยิ่งบ้างหย่อนบ้าง ถึงพระพุทธสาสนาอย่างเดียวกันนี้ที่มีอยู่ในที่อื่น ความประพฤติก็ย่อมหย่อนไปบ้างด้วยอาไศรยเหตุที่ขาดผู้ทำนุบำรุงรักษา แต่ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าไปในประเทศทั้งปวงนั้น ข้าพเจ้ามิได้มีใจน้อมไปในสาสนาอื่นคงความเห็นยั่งยืนอยู่ในพระพุทธสาสนา ด้วยความเห็นว่าเปนนิยานิกรธรรมแท้ แต่ความดีอย่างหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าพอใจในความอุสาหะ ของผู้ซึ่งรักษาสาสนาอื่น ๆ ย่อมเอื้อเฟื้อสั่งสอนสาสนาของเขา แลสั่งสอนวิชาการมีหนังสือ

๑๐๐

ภาพที่ ๔.๔

ที่มา :

หนังสือ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓) จัดทำโดย มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา พิมพ์ครั้งที่ ๔ พุทธศักราช ๒๕๕๐ หน้า ๑๐๐

๕) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๗

พุทธวจนะ มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐ เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก โดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (ภาพที่ ๕)

เล่ม ๔๔ หน้า ๓๙๓๙ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐

ถ้าได้จัดตั้งทุนพระไตรปิฎกโดยประการที่กราบบังคมทูลพระกรุณานี้ ประเทศสยามจักเปนคลังพระธรรมของโลกรักษาไว้ซึ่งพระพุทธวจนะสิ้นกาลหาที่สุดมิได้

ตามที่กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้ ถ้าชอบด้วยกระแสพระราชดำริ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต นำรายงานนี้พิมพ์ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กิติยากร ขอเดชะ

ภาพที่ ๕

ที่มา:

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ หน้า ๓๙๓๙ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐
เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก

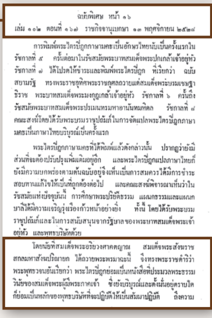
๖) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๙

พุทธวจน มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังฆคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก (ภาพที่ ๗)

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖

เล่ม ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๗ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖

เล่ม ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๗ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

การพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธเป็นอักษรไทยนับเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้โปรดให้ชำระและพิมพ์พระไตรปิฎก ที่เรียกว่า ฉบับสยามรัฐ ทรงพระราชอุทิศพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ คณะสงฆ์โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ในการจัดแปลพระไตรปิฎกภาษามคธเป็นภาษาไทยบริบูรณ์เป็นครั้งแรก

พระไตรปิฎกภาษามคธที่ได้พิมพ์แล้วดังกล่าวนั้น ปรากฏว่ายังมีส่วนที่จะต้องปรับปรุงเพิ่มเติมอยู่อีก และพระไตรปิฎกแปลภาษาไทยก็ยังมีความบกพร่องตามต้นฉบับอยู่จึงเห็นเป็นการสมควรได้มีการชำระสอบทานแก้ไขให้เป็นที่ถูกต้องต่อไป และคณะสงฆ์พิจารณาเห็นว่าในรัชสมัยแห่งปัจจุบันนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลีได้มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าอย่างยิ่ง ทั้งนี้ โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์และในการสนับสนุนจากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพุทธบริษัทด้วย

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

ภาพที่ ๖

ที่มา:

ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖ เล่มที่ ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๗ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังฆคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

ธรรมวาที ย่อมไม่กล่าวขัดแย้งกะใครๆ ในโลก

ภิกษุทั้งหลาย ! เราย่อมไม่กล่าวขัดแย้งกะโลก
แต่โลกต่างหากย่อมกล่าวขัดแย้งต่อเรา.
ภิกษุทั้งหลาย ! ผู้เป็นธรรมวาที ย่อมไม่กล่าวขัดแย้งกะใครๆ ในโลก.
ภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกสมมติ (รู้เหมือนๆ กัน) ว่าไม่มี
แม้เราก็กล่าวสิ่งนั้นว่าไม่มี.
ภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็กล่าวสิ่งนั้นว่ามี.

ภิกษุทั้งหลาย !
อะไรเล่า ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี และเราก็กล่าวว่าไม่มี.

ภิกษุทั้งหลาย ! รูป ที่เที่ยง ที่ยั่งยืน ที่เที่ยงแท้
ที่ไม่มีการแปรปรวนเป็นธรรมดา
บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี
แม้เราก็กล่าวว่าไม่มี.

ภิกษุทั้งหลาย ! อะไรเล่า ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี และเราก็กล่าวว่ามี.

ภิกษุทั้งหลาย ! รูป ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
มีการแปรปรวนเป็นธรรมดา
บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็กล่าวว่ามี.

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๖๙/๒๓๙.

ผู้เรียกร้องหาศาสดาเพื่อความเป็นศัตรู

อานนท์ ! สาวกทั้งหลายเรียกร้องหาศาสดาเพื่อความเป็นศัตรู
ไม่เรียกร้องเพื่อความเป็นมิตร เป็นอย่างไรเล่า ?
อานนท์ ! ในกรณีนี้ ศาสดาผู้เอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล
อาศัยความเอ็นดูแล้ว จึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า

“สิ่งนี้เป็นไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พวกเธอทั้งหลาย
และสิ่งนี้ก็เป็นไป เพื่อความสุขแก่พวกเธอทั้งหลาย” ดังนี้เป็นต้น

สาวกเหล่านั้นของศาสดา ไม่ฟังด้วยดี
ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง
แต่แกล้งทำให้ผิดจากคำสั่งสอนของศาสดาไปเสีย

อานนท์ ! สาวกทั้งหลายอย่างนี้แล ชื่อว่า

ผู้เรียกร้องหาศาสดา เพื่อความเป็นศัตรู
ไม่เรียกร้องเพื่อความเป็นมิตร.

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๔๔/๓๕๕.

ผู้เรียกร้องหาศาสดาเพื่อความเป็นมิตร

อานนท์ ! สาวกทั้งหลายเรียกร้องหาศาสดาเพื่อความเป็นมิตร
ไม่เรียกร้องเพื่อความเป็นศัตรู เป็นอย่างไรเล่า?
อานนท์ ! ในกรณีนี้ ศาสดาผู้เอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล
อาศัยความเอ็นดูแล้ว จึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า
"สิ่งนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พวกเธอทั้งหลาย
และสิ่งนี้ก็เป็นไปเพื่อความสุขแก่พวกเธอทั้งหลาย" ดังนี้เป็นต้น

สาวกเหล่านั้นของศาสดา ย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง
ย่อมตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง
และไม่แกล้งทำให้ผิดจากคำสั่งสอนของศาสดา

อานนท์ ! สาวกทั้งหลายอย่างนี้แล
ชื่อว่าผู้เรียกร้องหาศาสดาเพื่อความเป็นมิตร ไม่เรียกร้องเพื่อความเป็นศัตรู

อานนท์ ! เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ พวกเธอทั้งหลาย
จงเรียกร้องหาตถาคตเพื่อความเป็นมิตรเถิด
อย่าเรียกร้องเพื่อความเป็นศัตรูเลย

ข้อนั้น จักเป็นไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข
แก่พวกเธอทั้งหลายเอง ตลอดกาลนาน.

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๔๔/๓๕๖-๗.